

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

18e jaargang nr. 1

15 januari 1989

Ere-voorzitter : J. Tytgat, ere-notaris.

Voorzitter : G. Hebbelynck

Onder-Voorzitter : H. Collumbien

Secretaris : R. Van Geluwe, Maisstraat 235, 9000 Gent

Penningmeester : A. Verbeke

Archief en ruiddienst : Mevr. A. Eggermont, Maisstraat 235, 9000 Gent

Redactie-adres : Lijnmolenstraat 149, 9110 Sint-Amandsberg - Gent

Administratie : Koggestraat 14 - 9000 Gent

Postrekening : 000-105.04.73-60, Heemkundige en Historische Kring
Gent, 9000 Gent.

Lidgeld : 300 fr. per jaar. Buitenland : 400 fr. per jaar. Steunende leden :
500 fr. per jaar. Beschermleden : 1000 fr. per jaar.

INHOUD

Zivil-Arbeiter-Bataljon 4 te Gent (Vervolg en slot)	2
Inventaire archéologique : Het eerste Monument Palfyn	25
Uit de Geschiedenis van de Gentse Bruggen : Muinkbrug - Marcellis- brug	27
Van alle Markten thuis. Deel VIII. De Groentenmarkt	35
Uithangborden te Gent (Vervolg)	45
De Geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods (Vervolg)	53
Gentse Revolutionaire Figuren. Deel VI. Charles Joseph De Graeve	56
Documentatiecentrum : Aanwinsten 1988	62
De Gentse Schutters	65
Bibliografie	66
Lezers schrijven ons	68
Gênsche Prâot	69
Een Hollands Soldaat penseelt Gent	71

Bibliotheek en wekelijkse bijeenkomsten : in het Documentatiecentrum
voor Streekgeschiedenis, Convent Engelbertus, Groot Begijnhof, huis nr.
46, Sint-Amandsberg : elke zondag van 10 tot 12 uur (uitgenomen op feest-
dagen). Gesloten in juli en augustus. Bibliotheccaresse : Mevr. A.
Eggermont

Verantwoordelijke uitgever : Hugo Collumbien, Lijnmolenstraat 149,
9110 Sint-Amandsberg - Gent.

ZIVIL-ARBEITER-BATALJON 4 TE GENT (Vervolg en slot)

Om U eerstelijnsinformatie te bezorgen en deze waardevolle feiten niet voor het nageslacht verloren te laten gaan, namen wij een interview af van de 90-jarige Gentse oud-weggevoerde René Eugène Vanden Berghe, geboren op 19 maart 1898 te Gent die op 12 oktober 1916 op 18-jarige leeftijd bij de allereerste lichting opgeëisten opgeroepen werd. (Fig. 10 en 11)

Hoe vernam U dat U opgeëist werd ?

De commissarissen van de wijken hadden orders gegeven aan de agenten om de opeisingsbevelen uit te delen. Er stond daar op dat we tegen 4 uur in de gebouwen van La Linière Gantoise op de Vogelzangkaai moesten zijn. Het was op een donderdag, ik weet het nog goed, en het was "schuun were". We trokken dus naar de "Gantoise". De poort ging open, we vlogen wij daar binnen en we lagen daar bijna onmiddellijk met twee-, drieduizend man. We zaten daar op de grond, op planken waar vroeger het vlas op gelegen had, op dekens die we zelf hadden moeten meebrengen. Er kwamen er steeds maar alle dagen bij en er waren er bij die naar huis terug mochten. Er waren overal planttrekkers en "carottiers" bij die een briefje van de dokter bij hadden. Mijn broer, die weliswaar geen planttrekker was, was op dat ogenblik in behandeling bij Dr. Minne en mijn broer die zat daar ook. Na drie dagen kon hij dat daar aan die Duitsers tonen en zodra ze zagen dat dat van een dokter was die de "teringlijders" verzorgden zeiden ze : "Los ! Los !" en ze gooiden mijn broer buiten als een hond. Ze hebben hem nooit meer lastig gevallen. Wij bleven ondertussen maar in die zaal zitten en we hadden daar niets te doen. Dat was altijd maar volk dat binnen kwam, buiten ging. De derde dag schoof ik ook aan met mijn eetpan. Ik had een grote eetpan omdat ze mij veel soep zouden gegeven hebben, maar dat was afgemeten met een schepel en of dat ge nu een grote of een kleine pan had, dat was hetzelfde, en had je maar een kleintje, dan liep de rest er over.

Als we daar zo 12 dagen gezeten hadden, hadden we al zo iets gehoord dat er veranderingen op til waren en dat men ons ging "vervangen". Hoe, wie of wat, daar hadden we niet het minste benul van. Maar de 24e - 12 dagen later - 's morgens om 4 uur gingen de poorten open : twee rijen soldaten, bajonet op 't geweer "Los !" Allemaal buiten en met 80 werden we in een beestenwagon gestampt. Met 80 alstublieft ! De ene had al eens wat bagage meegekregen, de ene veel, de andere weinig, en daarbij kwamen nog twee soldaten.

Moesten die mee binnen in die wagon ?

Ja, die moesten ons brengen waar we moesten zijn. We zijn beginnen rijden de 24e november. We hebben zes dagen en zes nachten op de trein gezeten.

Zonder er uit te komen ?

Een keer. We zagen dat we aan de Franse grens waren in Anor (fig. 9) (5), 's nachts om half twee. Er was daar een "infirmier" die soep kookte. Het station was herschapen in een infirmerie voor de Duitse troepen die er kwamen en gingen en wij vielen daar in. Er zijn er die hun kloefen af gedaan hebben om er soep uit te eten. Er was er zelfs ene uit Dikkelvenne "Moorke" - De Moor - en die deed zijn muts af en men kletste er een pollep soep in ! Daar keek men toen niet naar. Ik overdrijf niet. De reis ging dan verder. Als men aan een natuurlijke behoefte moest voldoen deed men gewoon de schuifdeuren open, ge moest Uw broek afsteken, men hield U met twee man vast en zo moest ge Uw gevoeg doen. En dan riep de Duitse wachter : "Schnell, schnell, schnell !". Dat waren zo van die abnormale situaties maar die toch moesten gebeuren in tijd van uiterste nood.

Bent U vooraleer op transport gesteld te worden medisch onderzocht ?

Neen, daar was geen sprake van.

Hoe verliep de reis dan verder ?

Na die zesdaagse reis kwamen we toe in een grote gemeente : Sains-Richaumont boven Guise (Fig. 9) (6). We werden daar in een grote meisjesschool gestoken. Er lagen daar veel mooie boeken en ik lag er onmiddellijk met een paar mooie boeken op mijn schoot. Daar is het eerste dodelijk ongeluk gebeurd. Een zekere Maurice De Reu. Die school was een laagbouw met klassen die uitgaven op de koer. Al de geweren hingen daar aan de muur. Waarschijnlijk per toeval, is er een geweer van de muur gevallen, de kogel ging door het venster, ging hem door de kop, de nek uit, raakte de tweede broer Schietse uit Munte, dan een zekere Vander Voorde, het "tsoepke" (puntje) van zijn neus weg, en die die hem kon opvangen was een nonkel van mijn latere vrouw, Theofiel Coopman, hij heeft die kogel opgevangen op zijn voorhoofd, waar hij een litteken van blijven houden is. We hebben hem schoon begraven. De Duitsers hebben dat toegelaten.

Van uit die school zijn we in compagnies verdeeld geworden. Ge had Z.A.B.1, 2, 3 en 4 elk gemiddeld duizend man, samen dus ongeveer vierduizend man. Ik zat in compagnie Z.A.B.-4. Chevennes was 3 (Fig. 9) Sains-Richaumont was 2 en Lemé was 1 en 4. (Fig. 9) 's Anderendaags werd er geroepen dat we moesten gaan werken, maar ze hadden nog niet gesproken van eten en wij zeiden : "Geen eten is geen werken." De Duitsers zeiden juist het omgekeerde : "Erst arbeiten und dan essen !" We hebben dat zo nog zeven dagen uitgehouden met al onze "beetjes" die we nog bij ons

Fig. 8. Zivil-Arbeiters in de bijtende winterkou met schop en houweel op de foto samen met hun Duitse bewaker. Dik ingeduffeld met sjaals en deken en Duitse "Stiefel" of laarzen om de modderige grondwerken uit te voeren. Het is etenstijd. Iedereen heeft zijn eetketeltje bij. Let op de bedrukte gezichten van de jongelingen vooraan rechts. De man achteraan rechts draagt aan de ene hand een want en over de andere een kous. Verscheidene arbeiders hebben hun kapotte stelen hersteld met dikke takken. De derde man achteraan links draagt een bivakmuts onder zijn hoed om zich nog beter tegen de kou te beschermen.

(Originele foto op postkaart; fotograaf onbekend. Verzameling E. Levis)

hadden en aan onze kloefen geknaagd van de honger tot we op de zevende dag eten kregen. Een vierde van een Duits brood en dat was voor heel de dag plus 3/4 liter soep, die soms niet etelijk was. Dat was gemaakt van gedroogde groenten uit Italië en zij heetten dat "Gedörte Gemüse", maar als je honger hebt zou je alles eten.

Stilaan kwam er ook hout toe om "bridges" (bedden) te beginnen maken. Van op de grond, drie bedden boven mekaar. Dan hadden we toch al dat. Maar van vuur of licht was er nog geen sprake. Pas bij het invallen van de uitzonderlijk strenge winter van 1917 begonnen de problemen. Veertien weken waren er temperaturen tussen de -20° en de -25° C. Er waren veel zieken. De Duitsers maakten daarvoor een hulplazaret in Sains-Richaumont met een dokter en twee "goeie plantrekkers", twee oude "coureurs" D'Hondt en Jozef Salens. Toen de ziekten zich steeds meer lieten voelen werd er een zeer groot lazaret opgericht in Effry (Fig. 9). Dat was in een

onderafdeling van de fabrieken van Godin, die de stoven en kachels maakte. De grote fabriek was in Guise. Daar alleen al lagen 258 Z.A.B.-ers. Overal waar er kampen waren, zijn er Z.A.B.-ers begraven. Ik heb er later nog verscheidene reizen naar ingericht. Met dat verschil dat er kampen waren waar men heel nauwgezet alles opgeschreven heeft en anderen waar men dat niet gedaan heeft.

Ik ben een van de gelukkigen geweest die niet ziek geweest zijn. Eén keer heb ik een verzworen vinger gehad waar ik een tijdje mee binnen mogen blijven ben.

Welk werk moesten jullie daar juist doen ?

Er moest een nieuwe spoorweg aangelegd worden die een verkorting vormde voor de Duitsers van 90 km, naar Parijs. We hadden daarvoor schoppen en “piochen” (houwelen). Ik weet niet of ge de Franse grond daar kent, maar dat zijn al keien en kalk, heel rare aarde. En kap maar ! En schep maar ! Onze ploegen bestonden uit 30 man plus een ploegbaas die ook een opgeëiste was. Daar waar wij moesten werken stond er elke meter een soldaat en hier en daar een onderofficier. We moesten er bossen weghakken, zo groot of ze waren; heuvels weggraven en putten opvullen. Zo werd er een weg gecreëerd tot voor Reims. De Duitsers hadden daar toen slag geleverd en waren doorgebroken. Naarmate zij vorderden moesten wij mee om te werken. Men heeft ons dan ook eens naar een plaats gebracht genoemd Beaurain (7) (Fig. 9). Daar was het ook : kappen, graven, opvullen. Keien uit de grond halen, want hij (De Duitsers) moest die keien hebben om “onderstanden” (bunkers, versterkingen in beton) te zetten aan het front. In die keigroeven van Beaurain hebben we vijf maanden gezeten en daar heb ik een kei gezien van - ik ga niet overdrijven, want de Duitsers zijn er met speciaal materiaal voor ter plaatse gekomen - van wel drieduizend kg ! Wat daar ook veel zat waren hagedissen. Daar moesten we ook nog zelf de houten dwarsliggers maken voor de spoorweg. Ik heb daar nog een liedje over gemaakt : “De kiezgroeve van Beaurain” en het gaat als volgt :

Vrienden gij als braven
Luistert eens alhier
Naar 't lied van die slaven
Van Z.A.B.-4
Niemand kan dat lijden
Van zulk een gevaar
'k Wil niets overdrijven
Geen iets is niet waar

Fig. 9. Situatieschets van de gemeenten in Noord-Frankrijk waar René Van den Berghé als Z.A.B.-er verplicht te werk gesteld was.

Gemeenten waarvan sprake is in het dagboek van M. Baertsoen.

Steeds vroeg in den morgen
 Die trokken wij op
 Tegen koude verborgen
 Tot over de kop
 En nog niet half uitgeslagen
 Kropen wij op den trein

En ze voerden ons als slaven
naar het dorp van Beaurain.

Wij moesten hout zagen
Geen ogenblik rust
Des avonds om zeven
Een "vierdeke" brood
Dat was gans ons leven
In dat vervloekt kot.

Er waren nog een paar andere strofen, maar die ben ik vergeten. Ik heb dit lied nooit opgeschreven, alleen gezongen.

Werden jullie voor dat werk betaald ?

Ja, stilaan sprak men van betalen. Dat was 30 Pfennig per dag. Dat werd om de tien dagen uitbetaald. Dan kregen we 3 Mark.

Werd er tijdens die barre winters dan niet voor verwarming gezorgd ?

Ze hadden ons de toelating gegeven om een klein oventje te zetten, door enkele van onze metsers zelf gemetst. Zo hadden we toch een klein vuurtje met wat warmte en licht. Er zijn er ook gestorven in de compagnies. Ge moest niet verschieten als er een of andere morgen een dode naast U lag. Die moest dan onmiddellijk weggedaan worden. Dan trokken we rap iets aan om hem te begraven want het moest allemaal snel gaan. Volk hadden ze genoeg om mee te beulen.

Hebt U ooit naar huis mogen schrijven of heeft men U van thuis uit kunnen of mogen schrijven ?

In 1917 mochten we schrijven. Dat waren een soort rode "correspondentiekaarten" (briefkaarten), zoals onze gele postkaarten nu. Daar stond op gedrukt : "Zivil-Arbeiter-Bataljon 4". In het begin stonden er geen postzegels op. Maar de Duitsers hadden lont geroken dat wij soms onder die postzegels dierven schrijven om de censuur te ontlopen en in de tweede versie stond er al een postzegel op gedrukt ! Deze kaarten werden door de Duitse censuur grondig met rood of zwart potlood bewerkt.

Mochten jullie van thuis pakjes ontvangen ?

Ja, na drie - vier maanden mochten we van thuis pakketten ontvangen. Dat werd in Gent geladen door de "pompiers" of goede burgers en dat werd allemaal gestapeld in het Engels kerkje aan St.-Jacobs (Thans verkoopzaal St.-John). Van onze vier compagnies kwam dat toe in Guise en daar mochten wij dat met van die Duitse wagens met van die hoge zijstukken aan, gaan halen. We hadden daar geen paarden voor hoor ! We moesten die zelf voorttrekken met koorden en duwen met stokken enz..., berg op, berg af,

Fig. 10. Dhr. René van den Berghe : “Deze foto heb ik laten nemen als ik met verlof mogen komen ben. Dat was mijn mooiste kostuum. Dat heb ik daar nooit gedragen. Dat bewaarde ik voor als ik naar huis zou mogen komen. Ik was bij de 10 laatsten die in februari 1918 eens naar huis zijn mogen komen voor 12 dagen. Ik heb 3 nrs. gehad : nr. 2.103, nr. 799 en nr. 287. Het is dat nr. dat ik hier draag.” (Eigendom Dhr. R. Van den Berghe foto Slosse/A. De Keyzer, Rooigemlaan)

want het is ginder zeer heuvelachtig. Want de Duitsers hadden geen tijd om dat zelf te brengen. Heel uitzonderlijk werden die met de trein soms iets naderbij gebracht. Het gebeurde zelden dat de pakjes juist uitgedeeld werden. Ook diegenen die laadden en lostten hadden lange vingers en mijnheer Bernard, de hoogste van ons, heeft dat dan eens gezegd om zich daartegen te verzetten. Het zijn eigenlijk die pakketten die ons het leven gered hebben. Maar wat is er dan gebeurd ? Ge weet als ge lang de riem toegetrokken hebt en ge begint daarna goed te “boeffen”, (8) dan krijgt ge diarree. Sommigen ontlastten zich waar ze zaten of lagen. Er waren er zelfs bij waar het niet meer stopte en die zijn er van gestorven. Daarna moesten we alle dagen tonen wat we gingen eten. De controle werd strenger. Er was ook een “Stubenältesten” (kameroverste) die thuis moest blijven om op de pakjes te letten, moest kuisen en het binnenwerk doen. Als sanitair hadden we een kuip om ons gevoeg in te doen.

Wie deed er die controle ?

Duitse soldaten met een officier bij en onderofficieren. Onze commandant heette Waytneck en de grote baas die de broden uitdeelde was Emil Stein. Die zat zo helemaal in een korset van aan het Russisch front.
't Laatste liedje dat ik daar ooit gemaakt heb was dat van de postpakketten :

“De Pakskes”

Sa vrienden en gezellen
Ik ga U gaan vertellen
Hoe dat het met ons pakskes gaat
Al in den oorlogstijd
En 'k zal 't U vergelijken
Ge zult daarvan staan kijken
En iedereen zal zeggen :
“Dat is toch ne reuzelap !”
Nochtans die is het waar
Want vraagt er ne keer naar
Hetgeen ik hier zal zeggen
Dat is duidelijk en klaar
Een pakske dat was wel
't Bekwam iedereen wel
Want iedereen die 't kreeg
Werd er weder goed en fel.

En als “Den Baard” het bataljon kwam verkonden (26)
Dat ons pakskes uit het bataljon daar stonden
Liepen wij al heel zere op de koer

't zij n'importe ne Genteneere of nen boer
En tfeertig man moest hij daar nu aftellen
En wij moesten ons al gauw "op vieren" stellen
En zo zeer of dat het kon
Stonden wij op peleton
En zo trokken wij op weg in bataljon.

Wij gingen aan het terten
Op weg met zó een herte
En iedereen die zei :
Ja ik wil er ook wel wat
En de wagon al gaan uitlaaien
Verdomme 't zijn al boeren (9)
Maar ginder guul opzij
Staan er ook nog Genteneers bij (9)
En 't mijne es zuu klein
't Zal gauwe "fertig" zijn
En 't zijne es op den trein
't moest hier ook al lange zijn
Er werd daar veel gepraat
Ge weet hoe dat dat gaat
En den ene die was blij
En den ander die was kwaad

En van de Genteneers die waren 't allemaal bakskes
En van de Westvlamingen die waren 't allemaal zakskes
En van ons boerkes, die waren zo plezant
Want zij kregen iedere keer also een schuune mand
En ze stektegen daar eentje bij zijne nekke
Om daar uuk al heel zere mee te vertrekken
En ze riepen : "Kom langs hier !
Allez, stelt hulder rap op vier !"
En zo trokken wij met ons pakske op de zwier

Op de compagnie gekomen
Oh, daar wachteger wat, Jan-verdomme !
Ze riepen : "Pier en Fien, Hebde 't mijne al gezien ?"
De namens afgelezen, de pakskes afgegeven
En ied'reen kroop gezet met zijn pakske in zijne nest
En daar ne keer goed gesmuld
Ons buikske goed gevuld
Wij maakten geen getier
Want wij hadden zoveel plezier

Alles goed overzien
Ja wel ne keer of tien
Want we zaten daar zo dwaas
Gelijk een kind mee zijne klaas !

En den enen had brood, bonen, vlees en beschuten
Maar 't meeste lawijt was onder de "Westflutten" (10)
En den ene zei : "Ik en heb der nog niet veel"
En den andere riep : "Ik heb bonen, rijst en meel !"
En nonkel Juul den oven aangestoken
Om ons al gauwe nog een potse te koken
En zuu waren wij gezwind
Net gelijk een guul klein kind
Dat in ne spekkewinkel
Een "mammetsoeze" wint ! (11)

Hoe is de rest van Uw verblijf dan nog verlopen ?

Wel, stilaan moesten we achteruit trekken : Van Sains-Richaumont naar Lemé, Chevennes en Marfontaine (fig. 9) en van daar naar Guise. De Fransen waren met hun fuselier-marins en hun koloniale troepen een tegenaanval begonnen, waardoor de Duitsers uit Reims verdreven werden en de prachtige kathedraal vernield werd. We waren toen reeds in 1918, bijna twee jaar waren verstreken. Op een namiddag in mei moesten we onze pakketten "fertig maken" en "Raus !" en daar stonden 800 Engelse krijgsgevangenen om ons af te lossen. Ze waren er mee van Dendermonde in België gekomen. We moesten weer de trein op, weer zes dagen in de wagons, weer datzelfde drama en we kwamen toe in Halluin (Arr. du Nord, 18 km van Lille; gedeeltelijk verwoest in W.O.I) 's nachts in het donker. We moesten uitstappen en op de grond slapen. We lagen daar op gedroogde mest want dat was warm. Na een paar dagen moesten we naar de grote papierfabriek van Boesbeke (12). Daar kwam hout toe en "kieken-draad" (13) en daar moesten we op een dag drieduizend bedden maken. Weer van die driedubbele stapelbedden. Het kippegaas diende als "ressortbak". Toen die fabriek bezet werd - nog een geluk, we waren er nog maar twee dagen buiten - vielen er twaalf doden. Er was een obus in de keuken gevallen.

Heb je ooit van de Duitsers pure brutaliteiten meegemaakt ?

De grootste Tyran was Emil Stein. Die had altijd een stok bij en zijn grootste plezier was als hij maar kon slaan.

Hebt U van de Staat na de oorlog geen vergoeding gekregen ?

Ja, (lacht) van de stad hebben we een voorschot op die vergoeding gekre-

gen van 150 fr. Als we de echte vergoeding dan eindelijk kregen was dat 900 fr, als we eerst ... onze 150 fr. van de stad terug betaalden ! Er is bij mijn weten maar één die dat niet teruggewild heeft en dat was Frans Toch, burgemeester van Gentbrugge.

U hebt ons verteld dat je twintig jaar lang op bijeenkomsten van opgeëisten gezongen hebt en dat je daar in totaal 120.000 fr mee opgehaald hebt voor het Strijdfonds. Zoudt U voor ons nog een van Uw liedjes willen zingen ?

LIED VAN LEMÉ (walsritme)

Ach vrienden wat is ons bestaan
Toch zeer droevig op die "Eisenbahn"
Wij waren maar pas op Lemé
Daar begon reeds onze corvee
Met een klein stukje brood in den mond
Moesten wij hard werken in de grond
Al was het weder nog zo guur
Toch trokken wij op om vier uur

Wij waren maar pas aan 't werk
Of daar was ons lijden zeer sterk
De slaafmeesters, vuil als het slijk
Riepen altijd : "Los mit den Dreck !"
't Was altijd hetzelfde verdomd
Maakt dat den Dreck naar U niet weer komt
Gij komt niet zo gauw klaar gij "Schwein" !
't Moet "fertig" zijn !

Des avonds als wij hadden gedaan
Moesten wij op vieren staan
Door enen soldaat met geweld
Werden wij wel tien maal geteld
Dan werden wij met grote macht
Naar ons "keuterkot" teruggebracht (14)

Bij den onderofficier aangemeld
Daar werden wij nogmaals geteld
En dan waren wij in ons gesticht
Maar wij hadden geen vuur of geen licht
En we kregen een klein stukje brood
De honger was groot
En dan kropen wij in onzen bak

En zochten daarna ons gemak
De vuiligheid liep op ons lijf (15)
Daar lagen wij stijf

Als dat nu was gedaan
Moesten wij naar Faty gaan (16)
Hier was het niet beter want zie
Wij lie werkten daar met genie
Wij stonden daar aan een blok grond
Waar een jongen de dood ondervond
En den arbeid werd beter gezocht
Maar toch werd er snel gewrocht

En den honger die zeer als ne vos
“Donnerwetter” die was altijd “los” !
Altijd maar zijn muile geroerd
“Zwanzig” monden die worden gevoerd
Wij hebben daar zeer hard gezwoegd
Maar nooit genoeg !

Als dat nu ook was gedaan
Moesten wij aan 't stoppen gaan (17)
Wij stonden daar al aan de kant
Met een stophaak in ons hand
Wij werkten daar al om ter best
Altijd stoppen, “immer fest”
En des avonds die stonden wij stram
en ons armen die hingen zeer lam.

Zie vrienden ik zing maar in 't kort
Hoe dat er met ons gebeuld wordt
En kregen wij niets van ons huis (18)
Wij hadden al lang een kruis
Maar toch hielden wij ons recht
Al waren wij allen zo slecht
En nu allen met moed en met kracht
Naar de vrede gesmacht !

Wat wist de burger nu op het moment zelf van wat er in verband met op-eisingen rondom hem te Gent en elders gebeurde, wat kon hij daar aan doen en wat was daarover zijn mening ? In dat verband vinden we heel wat informatie in het dagboek van Marc Baertsoen, advocaat bij het Hof van Beroep en oud-schepen van de stad Gent die - toen nog in het Frans - bijna

Fig. 11. Dhr. René Van den Berghe. 1949.
(Eigendom Dhr. R. Van den Berghe.
Foto Adolf De Keyzer)

dag na dag de stand van zaken bijhield. Wij hebben voor U dit dagboek uitgepluisd en alles genoteerd wat er in verband met wegvoering van arbeiders in vermeld staat. Hierna volgt de vertaling van de meest betekenisvolle gedeelten uit zijn dagboek.

13 oktober 1916

De Duitse autoriteiten laten een bekendmaking aanplakken waarin staat : "Kunnen tot arbeid gedwongen worden, personen die in staat zijn te werken, in het geval of door oorzaak van spel, dronkenschap, leegloperij, werkloosheid of luiheid (sic). Ze zullen verplicht worden beroep te doen op de steun van anderen om in hun onderhoud te voorzien, of in het onderhoud van de personen die

onder hun hoede staan."

Dit Duitse gewrocht is een meesterwerk van moffenhypocrisie en terzeldertijd een gedurfde belediging aan onze ongelukkige arbeidersbevolking.

20-21 oktober 1916

In de nacht van 20 op 21 oktober werden een groot aantal arbeiders die onlangs te Gent door de bezetter aangehouden werden in het geheim door de Duitsers naar onbekende bestemmingen weggevoerd. Men kan zich voorstellen in welke mate de bevolking zich verbolgen toonde toen zij deze wegvoering op de morgen van 21 oktober vernam. Waarheen kan men deze ongelukkigen gevoerd hebben ?

Ik interesseerde mij zelf aan meerdere van deze aangehouden werklieden daar het allemaal werklozen waren en hun arbeid voor hun gezin onmisbaar was, ging ik majoor Heitz (25) (Fig. 2 boven, 1e rij 2e v. links), chef van de militaire politie opzoeken, waarvan de bureaus zich op de Vlasmarkt bevonden in het oude hôtél van Dhr. Alphonse Carels. Het schijnt dat hij de leiding heeft over de gedwongen wegvoering van arbeiders. Ik slaag er in tot bij hem te geraken en ik maak hem duidelijk dat de mannen waaraan ik mij interesseer en die deze nacht weggevoerd zijn naar een onbekende bestemming, allen arbeiders waren die alle dagen hun bezigheid hadden en niet onder het besluit vielen dat de 11e oktober jongstleden aangeplakt werd, dat hun familie hun loon absoluut nodig heeft om te leven en indien

de Duitse autoriteiten deze maatregel handhaven, zij de uitgaven van de Openbare Onderstand nog zullen opdrijven in plaats van ze te verminderen. Deze toespraak schijnt toch enige indruk op hem te maken, want hij belooft mij het geval te onderzoeken. Hij vertelt mij eveneens dat de bevolking zich niet ongerust moet maken zoals ze nu doet, dat de werklieden zullen gebruikt worden voor de aanleg van een spoorweg (Hij zegt er niet bij waar) en zij daar even veilig zullen zijn als te Gent daar zij ver van het front zullen zitten; hij voegt er aan toe dat de Duitse autoriteiten 4.000 Gentse arbeiders nodig hebben en dat men er 8.000 opgeëist heeft om een selectie onder hen te kunnen maken. Hij zegt mij niet volgens welke criteria de weggevoerde of aangehouden werklieden geselecteerd worden. Ik verlaat hem na de formele belofte te hebben gekregen dat hij dit bijzondere geval dat ik hem signaleerde, met de meeste zorg zou onderzoeken. Het is zo dat deze arrestaties en wegvoeringen zonder de minste logica en op de meest arbitraire manier gebeurden. Zij drijven de bevolking tot wanhoop. Dezen beschuldigen of de burgemeester, of de lokale politie, of het Nationaal Comité voor Hulpverlening de werkloosheidslijsten aan de Duitsers gegeven te hebben, wat absoluut niet waar is. Het is nu onomstotelijk bewezen dat de Duitsers, helemaal in tegenspraak met hun aanplakbrieven, zich helemaal niets aangetrokken hebben van het feit of de werklieden die ze opeisten werkloos waren of niet; ze hebben doodeenvoudig op de politiecommissariaten de bevolkingsregisters genomen, ze hebben er alle handarbeiders waarmee ze dachten iets te kunnen aanvangen uitgepikt, al naar gelang hun leeftijd of hun beroep. (...) Als voorwendsel voor hun onwettige opeisingen zegden zij dat zij "de werklieden gingen onttrekken aan de slechte invloed van de luiheid". 't Is een smerige moffenstreek !

21 oktober 1916

Twee optochten hebben vandaag mekaar gekruist in de Gentse straten. De eerste, triomfantelijk, samengesteld aan het St.-Pietersstation uit een 15-tal luxewagens, (...) met hooggeplaatste met zilver en goud gehelmde militairen in hun grijze mantels. (...)

De tweede stoet, somber, troosteloos, was zowat overal in de arbeidersbuurten en dichtbevolkte wijken gevormd. Hij was samengesteld uit jonge mensen, kinderen bijna, werklieden in de kracht van hun leven, uit oudere familievaarders die allen pakjes en plunje in oude dekens gewikkeld droegen. Vrouwen, moeders en kinderen liepen wenend mee. De twee optochten ontmoetten mekaar op de hoek van de Ajuinlei en de Dominicanenstraat (19). Een van de hoge militairen uit de tweede auto nam bij een gendarm inlichtingen over wat dit allemaal betekende. Daarna hernam de stoet zijn weg.

De burgers zagen van uit hun vensters deze meelijwekkende stoet en gaven de ongelukkigen levensmiddelen of geld.

De eerste stoet hield halt aan de zuilengalerij van de universiteit (20). (...) De tweede liep nog lang door. Een fabriek, de "Gantoise", omgevormd tot gevangenis ontving hen na een hartverscheurend afscheid. Hier geen nieuwe professors, geen enkele voorvechter van de Vlaamse Universiteit om de opgeëiste werklieden te ontvangen. Enkel Pruisische soldaten, de bajonet op het geweer duwden hen zachtjes en met medelijden naar binnen. (...)

In de "Gantoise" verliepen de zaken eenvoudiger. De opgesloten lotgenoten dineerden er met water en brood en sliepen er op de vloer, opgehoopt als gemeen vee. 's Anderendaags werden ze ingeladen voor een onbekende bestemming. Enkelen zouden hun vaderland nooit meer weerzien !

Dit is geschreven 's nachts, met gesloten luiken terwijl in het westen boven de horizont de kanonnen bulderden en hun heldere bliksems en donkere nevels de hemel verduisterden, daarna aan mijn zoon overhandigd, opdat hij nooit de herinnering zou vergeten aan de twee optochten die we met droefheid en schande door de Gentse straten zagen voorbijdefileren de 21e oktober 1916. (...)

29-30 oktober 1916

De opeisingen van Belgische werklieden door de Duitse militaire autoriteiten gaan verder en niet alleen te Gent maar in alle dorpen van de provincie. Men beweert dat dit zich over het gehele land en het noorden van Frankrijk voordoet. Men weet het niet juist, want de gecensureerde moffenbladen dragen er wel zorg voor met geen woord te reppen over deze gewaagde maatregelen. (...) Wij hebben dit vernomen via boeren die 's vrijdags naar de stad komen. Zij zeggen dat dezelfde opeisingen als hier ook in de omstreken plaats grijpen.

1 november 1916

Alle gesprekken gaan over de steeds driester wordende opeisingen van Belgische valide mannen. Men beweert dat men eigenlijk alle mannen opeist die de leeftijd hebben om de wapens te dragen, om te beletten dat zij zich bij de geallieerde legers zouden voegen de dag dat deze zouden binnenrukken. Gezien deze dag nog ver af ligt, hechten weldenkende burgers geen geloof aan deze versie. Zij zijn er eerder van overtuigd dat onze tegenstrevers zich willen verzekeren van mankracht, opgeëist in het bezette gebied, om op fabrieken, werkplaatsen, mijnen en ateliers van Duitsland die mannen te vervangen die zij daar tot dan toe hadden moeten laten en die ze nu hard aan het front nodig hebben. (...)

Men vermoedt dat er alleen in Gent de laatste 10 dagen meer dan 5.000 man naar onbekende bestemmingen gedeporteerd zijn. (...) Waar bevinden zich al deze ongelukkigen ? Niemand weet het. Zij hebben nog niet naar huis geschreven en de Teutoonse beulen weigeren elke inlichting over

hen. (...) Het gemeentebestuur heeft een hulpcomité opgericht voorgezeten door schepen Anseele.

6-7 november 1916

Men vertelt hier dat de wegvoering van mannen, die nu nog steeds blijft doorgaan, de hele stad opstandig maakt, waar wij machteloos moeten op toezien, zich op even grote schaal in de rest van het land voordoet en oorzaak geweest is van zeer hevige protesten vanwege Cardinaal Mercier, aan het adres van Gouverneur-Generaal von Bissing.

9 november 1916

Monseigneur Mercier is niet alleen naar Gent gekomen om de begrafenis van Monseigneur Stillemans (21) bij te wonen, maar ook om zich in te lichten betreffende de opeisingen en wegvoeringen van werklieden en om zich daartegen te verzetten. In het geheim werden reeds enkele getypte protestbrieven verspreid die bestemd zijn voor alle geallieerde en neutrale landen.

12-13 november 1916

Onderhands worden getypte protestbrieven doorgegeven met een energiek protest getekend door alle senatoren en Belgische volksvertegenwoordigers tegen de opeisingen en geadresseerd aan von Bissing.

15 november 1916

Men is nog steeds zonder nieuws over de werklieden die nu reeds meer dan een maand geleden te Gent aangehouden en op transport gesteld zijn naar een onbekende bestemming. De Duitse en Belgische gecensureerde kranten blijven tegen beter weten in beweren dat men enkel en alleen werkloze arbeiders die de straten bevolkten en een gevaar vormden voor de openbare veiligheid, opgeëist heeft, en dit om de wereldopinie te sussen. Dit is vals, zoals we reeds zeiden : ten eerste waren de werklieden zeer kalm en betekenden zeker geen gevaar, komt daar bij dat men zeker zoveel niet-werklozen opgeëist heeft, wat wel degelijk bewijst dat het hen niet om de werklozen te doen is. Wat nog meêr onze stelling bewijst en het lef van de bezetter duidelijk aantoon, is het feit dat wanneer men hen bewijst dat deze of gene arbeider geen werkloze is en men hen vraagt hem dus terug te sturen deze autoriteiten zeer cynisch antwoorden dat i.p.v. 1.000 niet-werkloze arbeiders terug te sturen de Belgische autoriteiten er nog 1.000 bij zullen moeten leveren ! Een dergelijk antwoord, zijn barbaarsheid nog daargelaten, bewijst overduidelijk dat het werkloosheidsprobleem hier in geen enkele mate speelt.

16-17 november 1916

De Duitsers eisen alle electriciteitsarbeiders op, nog steeds om hen naar

onbekende oorden te deporteren en hen natuurlijk voor de bezetter te laten werken. Men eist ook alle arbeiders van de Rijkstelefoondienst op waaronder zich, naarvolgens men mij bericht, een man van 57 jaar bevindt. Het is wraakroepend !

29-30 november 1916

De emoties nemen nog toe te Gent. Het zijn niet alleen werklieden en bedienden die men opeist, maar ook jongelingen uit de goede burgerfamilies, zelfs van adel. De onrust is algemeen. Iedereen vraagt zich af waartoe deze maatregelen zullen leiden, die niet meer te verklaren zijn aan de hand van het fabeltje van de tewerkstelling van werklozen.

1-3 december 1916

Bij de opgeëiste jongeren bevonden zich familieleden van de best geziene families van de stad. Een zoon van Madame la douairière de Ghellinck - de Walle en Mijnheer d'Udekem - d'Acoz, een Mijnheer De Smet, zoon van Mevr. weduwe De Smet - Van Overstraeten, de zonen van pasteibakker Van Aise en Varenne, enz... Allen zitten vast in de magazijnen van de "Linière Gantoise", waar ze slechts stro hebben om op te slapen; waar ze slecht gevoed worden en waar naar het schijnt een weerzinwekkende onzindelijke toestand heerst. Op 3 december eist men alle postbodes en bedienden der Belgische Posterijen op die geweigerd hebben de loyauiteitsverklaring ten behoeve van de bezetter te ondertekenen. Er zijn onder hen mannen van 50 en 60 jaar, enkelen zijn zelfs ziek ! Het is een schandaal dat opstandig maakt.

4 december 1916

Men laat uit "La Gantoise" een groot aantal opgeëisten vrij, waaronder de postmannen van boven de 45 jaar, evenals de hogergenoemde heren De Ghellinck en De Smet.

Enkele opgeëisten die deel uitmaakten van de eerste lichting, zijn wegens ziekte teruggestuurd. Bijna allen zijn gehavend en bleek en wekken medelijden op. Ze vertellen dat ze eerst hadden geweigerd om voor de Duitsers te werken, maar dezen hebben hen meerdere dagen zonder eten gezet en hen slecht behandeld, hen elke dag opnieuw vragend of ze nog niet wilden werken, en uiteindelijk, door honger overwonnen, moesten zij toestemmen. Het is een echt schandaal, een misdaad tegen de mensheid.

Maar, wat nog wraakroepender is, maar dit kwamen wij nu maar pas te weten, (...) zijn zij niet zoals wij eerst dachten in Duitsland te werk gesteld, maar in Frankrijk, op enkele kilometers van het front om er strategische werken uit te voeren, wat een flagrante overtreding is van de Conventie van Den Haag (22). Inderdaad, de stadsgenoten die aan deze hel kunnen ontsnappen zijn, vertellen ons dat zij teruggekomen zijn van Marle, Sains-

Richaumont, Crécy-sur-Serre of Ribemont (Fig. 9) t.t.z. de streek die zich situeert tussen Laon, la Fère en St.-Quentin op een dertigtal kilometer achter het front. (...) Zij vertelden dat zij daar nieuwe spoorwegen moesten aanleggen, blijkbaar om de Duitsers te bevoorraden met levensmiddelen, materiaal en munitie of een eventuele snelle evacuatie op een nieuwe defensielijn te versnellen. In het ene, zowel als in het andere geval, werken ze voor het Duitse leger. Toen zij maar al te goed doorhadden waarvoor men hen wou gebruiken hebben zij eerst geweigerd, en men heeft hun wil gebroken, waarna zij zich moeten onderwerpen hebben. (...) Weldra werd een groot aantal van hen ernstig ziek door het slechte en onvoldoende eten, en door de slechte hygiënische omstandigheden waarin zij verkeerden, in erbarmelijke barakken, slecht sluitend en onverwarmd. Het zijn deze zieken die de moffen ons teruggestuurd hebben als nutteloze monden die als menselijke vodden, uitgeput en in lompen naar hun families terugkeren.

21 december 1916

Men is te Gent uitermate beroerd over de authentieke officiële berichten die door de gemeenteraad bekomen zijn betreffende de opgeëiste werklieden. (...) Na hen de eerste zorgen verleend te hebben (...) zijn zij op het stadhuis ontvangen geworden door de Officiële Hulpcommissie voor de Opgeëisten, (...) de dokters die hen bij hun terugkomst onderzocht hebben bevestigen dat sommigen in een kritieke toestand verkeren. Enkeligen lijden aan tuberculose, anderen hebben hart- of leverziekten of zware bronchitis, enz...

Nog anderen zijn zwaar gekwetst aan handen en benen door werk te moeten uitvoeren waarin zij onervaren waren; anderen hebben bevroren voeten door blootsvoets in de sneeuw te moeten lopen omdat hun klompen volledig versleten waren. Al deze verklaringen werden geacteerd door de Gemeentelijke Commissie die hen deze verklaringen doen ondertekenen heeft. Deze verhalen hebben onze bevolking flink geschokt. Men dacht dat de opeisingen nu zouden stoppen maar zij gaan goed en wel door. Men vraagt zich af waar de vermetelheid der Duitsers zal ophouden ?

4-8 januari 1917

Er komen nog steeds alle dagen opgeëisten ziek terug die sinds oktober en november van vorig jaar opgevorderd zijn geworden. (...) De ongelukkigen werden teruggestuurd met dysenterie, T.B.C. en totale uitputtingsverschijnselen, (...) Hun toestand is meelijwekkend.

10-11 januari 1917

Men maakt zich te Gent erg te doen met het lot van enkele jonge mannen die getracht hebben de Hollandse grens over te steken om aan de Duitse opeisingen te ontsnappen. Zij hadden zich op een Hollands schip verstopt

en werden er door de Duitsers verrast toen zij de Nederlandse grens wilden overschrijden tussen Zelzate en Sas-van-Gent. Ze waren met vijftien. Allen werden aangehouden en opgesloten in de gevangenis van de Nieuwe Wandeling te Gent en op secreet gesteld.

19 januari 1917

Er is totale schaarste aan melk. Bij de burgerij tracht men zich nog met melkpoeder uit de slag te trekken of melk uit dozen. Maar bij de arbeidersklasse is de ontbering groot, vooral voor de kleine kinderen en de zieken; namelijk zij die van uit Frankrijk teruggekeerd zijn na hun verplichte opeising.

28-29 januari 1917

Het vriest nog steeds -9° tot -10° C 's nachts, -4° tot -5° C overdag. Men schaatst in het park waarvoor men 0,50 fr betaalt ten voordele van "l'Oeuvre de Secours aux Ouvriers Réquisitionnés" (23).

28 maart 1917

Een groot aantal van de ongelukkigen die sinds december en januari uit Frankrijk terugkwamen wegens gezondheidsredenen, zijn langzaam herstellende, dank zij de goede zorgen van hun familieleden en de Gemeentelijke Commissie voor Hulp aan de Weggevoerden. Die heeft o.a. bereikt dat het werk van het Groene Kruis alle dagen een speciale maaltijd bezorgt aan al diegenen die door de ontberingen ondermijnd zijn. Na 2 à 3 maanden waren zij stilaan aan de beterhand. En ziedaar, de Duitse autoriteiten eisen hen opnieuw op. Protesten en smeebeden mogen niet baten. Men zendt ze opnieuw naar Frankrijk. (...) Men ontbiedt hen op het "Meldeamt" in de Beurs (Fig. 4) en van daar begeleidt men hen naar de bijgebouwen van het Flandria-Palace aan het St.-Pietersstation waar men hen gedurende verschillende dagen opsluit. Vervolgens worden ze op nachtelijk transport gesteld. Wanneer men de Duitse autoriteiten voorwerpt dat zij reeds in Frankrijk gewerkt hebben en vrijgelaten zijn wegens ziekte of gebrekkigheid, dan antwoorden zij dat zij slechts genoten hebben van een eenvoudig verlof, en, gezien dit verstreken is, zij hun werk moeten hernemen.

1 november 1917

Duitse affiches bedekken de muren der stad, waarop medegedeeld wordt dat vele opgeëiste werklieden die een verlof genoten zich niet meer opnieuw voor hun werk komen aanmelden na het beëindigen van dat verlof dat de gemeente verantwoordelijk gesteld wordt voor de arbeidsweigering van deze mannen en dat zij een boete van 100 Mark zullen moeten betalen voor elke man die zich voor 15 november niet zal aangemeld hebben en er vanaf nu gijzelaars zullen worden genomen om elke ontbrekende arbeider

Fig. 14. Dodengedenkten van de "Gebuurte der Plezantevest - Gasmeterlaan en aanpalende straten" tegen de muur van het nu afgebroken magazijn van de Linière Gantoise" op de Blaisantvest recht over de Gantoisebrug (ook verdwenen). De naamplaat vermeldt : "OPGEEISCHTEN"

K. BESBRUGGE

S. CORNELIS

G. DAELE

A. DE VISCH

T. KERKHOVE

D. RAES

G. SACCASYN

G. SCHIETTEKATTE

N. STEENHUYSE

O. TRUYEN

(Achteraan afgestempeld : "Photo Ad. Van Hoecke, Tolhuislaan 111, Gent" - Verzameling E. Levis)

te vervangen, dat ten slotte alle café's open voor de Belgische bevolking zullen gesloten worden en dat de verkoop van welkdanige alcoholische drank verboden is.

Men kan zich zoal de kommentaar voorstellen die men in de stad op dat affiche geeft. Alle cafés zijn gesloten in heel de stad, zelfs op de Kouter en de Korenmarkt. (...)

2-3 november 1917

De aanhouding van gijzelaars, waarmee het Duitse aanplakbiljet dreigde, indien de opgeëiste werklieden niet terugkeren zijn begonnen. Men raast in de stad veel over de aanhouding van meerdere gekende industriëlen, handelaars, bedienden, enz...

Fig. 15. Erekruis der gedeporteerden.
(Foto E. Levis, eigen verzameling)

3 november 1917

Men verneemt dat een groot aantal advocaten van de balie van Gent, vooral de jongsten, aangehouden zijn als gijzelaars en bedreigd zijn met wegvoering als opgeëiste naar het front. Op het einde van de dag verneemt men dat de oudsten onder hen, zij die de veertig jaar overschreden hebben, gehuwd of huisvader zijn, teruggestuurd werden. De anderen worden nog steeds vastgehouden in de bijgebouwen van het "Flandria-Palace", waar ze nauwelijks gevoed worden en op de grond moeten slapen.

5-6 januari 1918

Men laat nog steeds geen opgeëiste werklieden vrij uit de bijgebouwen van het "Flandria-Palace". Het is nu reeds meer dan een jaar dat men ze daar alle dagen opsluit. Ze blijven daar drie of vier dagen waarna ze vervoerd worden naar daar waar men ze wil laten werken.

5 februari 1918

De straten van de stad zijn niet alleen 's avonds en 's nachts onveilig, ze zijn dit zelfs overdag.

Inderdaad, door de Duitsers verplicht opgeëiste werklieden of betrapte smokkelaars worden heel dikwijls gevankelijk door de stad geleid door de Duitse gendarmen of soldaten van de militaire politie (M.P.). Het gebeurt dan soms dat die mensen, om zich te onttrekken aan het lot dat hen te wachten staat, op de een of andere straathoek uit de handen van hun bewaker trachten te ontsnappen en door de stad de benen nemen. De bewaker, in zijn waakzaamheid verschalkt, maakt dan altijd gebruik van zijn revolver of geweer om op de vluchtende te schieten, die hij praktisch nooit raakt, maar eerder een of andere voorbijganger, wat vaak gebeurt.

22 maart 1918

De Duitsers plakken aan, dat door een Engelse luchtaanval op Haluin (24) op 15 maart j.l., in de omgeving van Menen, 3 jonge Gentenaars tussen

de 17 en de 19 jaar gedood werden. Dit affiche getuigt van een echt ongekend cynisme. Hoe konden deze jonge Gentenaars daar gedood worden dan door het feit dat de Duitsers hen tegen hun wil achter hun stellingen aan het werk gedwongen hebben ? Dit wrede nieuws beroert alle harten.

20-21 april 1918

Op zaterdag 20 april heeft er weer zo'n mensenjacht plaats zoals we reeds hoger vermeld hebben : een opgeëiste werkman wordt brutaal door een Duitse politieman (een M.P. of "Marke-Pieker" zoals men te Gent zegt) naar de bijgebouwen van het "Flandria-Palace" gedreven. Aan de hoek van de Oostendestraat en de Albertlaan gekomen neemt de werkman de benen door de Oostendestraat; zijn bewaker achtervolgt hem, lopend vuurt hij meermaals met zijn revolver in de richting van de vluchtende, gelukkig zonder hem noch andere voorbijgangers te raken, die zich dood van de schrik tegen de gevels drukken en de kogels om de oren horen fluiten. Het is een mirakel dat niemand gedood werd. De M.P. slaagt er in zijn gevangene in te halen en te grijpen daar hij totaal uitgeput is. Hij doet hem de handboeien aan en voert hem mee terwijl hij hem overlaadt met schoppen en vuistslagen en dit waarschijnlijk om hem te doen nadenken over de mogelijke gevolgen van zijn ontsnapping. Ziedaar waar wij staan na drie jaar bezetting door deze zachte Duitse beschavers.

22-25 april 1918

De bijgebouwen van het "Flandria-Palace" blijven nog steeds, en dit reeds sinds 1916, dienen als voorlopige gevangenis voor opgeëiste arbeiders. Tot daar het relaas van twee jaar gedwongen arbeid in dienst van de oorlog. Nu 70 jaar later getuigen duizenden in arduin gekapte namen van diegenen die niet terug keerden. "Nooit meer oorlog !" was in 1918 de vrome wens. 22 jaar na dato heeft de geschiedenis het anders gewild.

Eddy LEVIS

NOTEN

- (5) Anor : Noord-Frankrijk, op 22 km van Avesnes-sur-Helne.
- (6) Sains-Richaumont : gemeente op de Aisne op 16 km van Vervins met enkele wolspinnerijen.
Guise : gemeente op de Oise, steengroeven; geboorteplaats van de familie Godin, de eigenaars van de grote gekende stovenfabriek; Guise werd zwaar verwoest tijdens W.O.I.
- (7) Beaurain : 5 km ten zuiden van Guise, steengroeven; niet te verwarren met Beaurain in België tussen Dinant en Bouillon.
- (8) "boeffen" : (Z.N.) zich dik vreten. < Frans bouffer : schransen, zich opblazen.

- (9) Men kon aan de voedselpakketten zien of ze bestemd waren voor boerenjongens of stadsbewoners. Van de landbouwers zat het voedsel meestal in mandjes, van stedelingen in pakjes, bakjes of dozen.
- (10) “Westflutten” : Gents dialect voor West-Vlamingen.
- (11) “mammetsoeze” : ook “Mammeloeze” : knotvormige spekke (snoep) op een klein stokje, dat de kinderen in de hand houden om er beter te kunnen aan lekken of tsoezen. - Gents Woordenboek Lodewijk Lievevrouw-Coopman, deel 2, blz. 828.
- (12) Bousbecque, gemeente in Noord-Frankrijk, 16 km van Lille.
- (13) soort sterk kippegaas, gevlochten ijzerdraad.
- (14) “keuterkot” : kleine schamele woning, woning van een keuterboer. Klein boertje met een klein bedrijf en één paard.
- (15) Men zat doorlopend geplaagd met vlooiën en luizen.
- (16) Bedoeld wordt de gemeente Wiège-Faty, 11 km ten z.o. van Guise; zie fig. 9 (Informatie R. Van den Berghe.)
- (17) “stoppen” is de term die de Duitsers gebruikten voor het aanstampen van de steenslag onder de sporen. Dit gebeurde met een grote houten stamper met bovenaan een bol en onderaan een verdikking.
- (18) Bedoeld wordt : Hadden we van thuis de voedselpakketten niet gekregen, we waren al lang van honger omgekomen.
- (19) Thans Jacobijnenstraat, van Onderbergen naar de Predikherenbrug.
- (20) In de aula greep de installatieplechtigheid plaats van de Vlaamse universiteit. Van af 1830 was de voertaal er Frans. Ze was tot stand gekomen onder invloed van de Aktivisten en met de steun van von Bissing.
- (21) Bisschop van Gent.
- (22) De eerste vredesconferentie had plaats op initiatief van tsaar Nicolaas II van Rusland van 18/5 tot 30/7/1899. Er waren 27 landen aanwezig. Daar werden (o.a.) overeenkomsten gesloten betreffende wetten en gebruiken van de oorlog te land. De tweede vredesconferentie ging door van 15/6 tot 18/10/1907. Toen waren 44 landen aanwezig. Een van de clausules bepaalde dat de burgers onder bepaalde omstandigheden (betaling, voeding, huisvesting, enz...) aan het werk kunnen gezet worden.
- (23) Vertaling : Hulporganisatie voor Opgeëiste Arbeiders.
- (24) Haluin : Franse grensgemeente ten zuiden van Menen.
- (25) Heitz : Pruisisch majoor v.d. landweer, was 3 jaar politiechef te Gent. Tot bij het uitbreken van de oorlog was hij keizerlijke geheimraad, arrondissementscommissaris in de Opper-Elzas. Daardoor sprak hij liever Frans dan Duits ! Toen woonachtig te Heidelberg. Was te Gent ingekwartierd in de Borluutstraat nr. 9 (Etappeleven deel 2, blz. 111-114).
- (26) “Den Baard” was een Duitse onderofficier die verantwoordelijk was voor de uitdeling van de pakketten. Mits wat smeergeld in de vorm van voedsel viel bij hem wel wat te versieren. (Informatie R. Van den Berghe)

BRONNEN

- “Etappeleven te Gent door Heinrich Wandt - Kanttekeningen bij de Duitse ineenstorting”. Twee delen Uitgever : H. Janssens Hovenierstraat, 22 Ledeborg-

Gent. Copyright 1921 by Heinrich Wandt Berlin-Charlottenburg, Droysenstrasse, 10a.

- "Kriegsalbum von Gent - Herausgegeben von der Photographischen Abteilung der Kommandantur" - Gent 1916.
- "Notes d'un Gantois sur la Guerre de 1914-1918" par Marc Baertsoen Avocat près de la Cour d'Appel, ancien Echevin de la ville de Gand. - Gand. A. Vandeweghe, S.A., 41 rue de Courtrai, 41 - 1929.
- Interview afgenomen op vrijdag 8 juli 1988 van de heer René Eugène Van den Berghe, textielarbeider, oud-weggevoerde, Abrikoosstraat 4, 9000 Gent. (opgenomen op magneetband)

MET DANK AAN :

- Dhr. René Van den Berghe voor zijn kostbare informatie.
- Dhr. Henri Moring van de Z.A.B. - N.F.W. voor de bemiddeling.
- Dhr. Walter Van den Berghe voor de inzage van zijn bibliotheek.
- Dhr. Guydo Deseyn van het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel voor de foto.

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE - FICHE Nr. 117

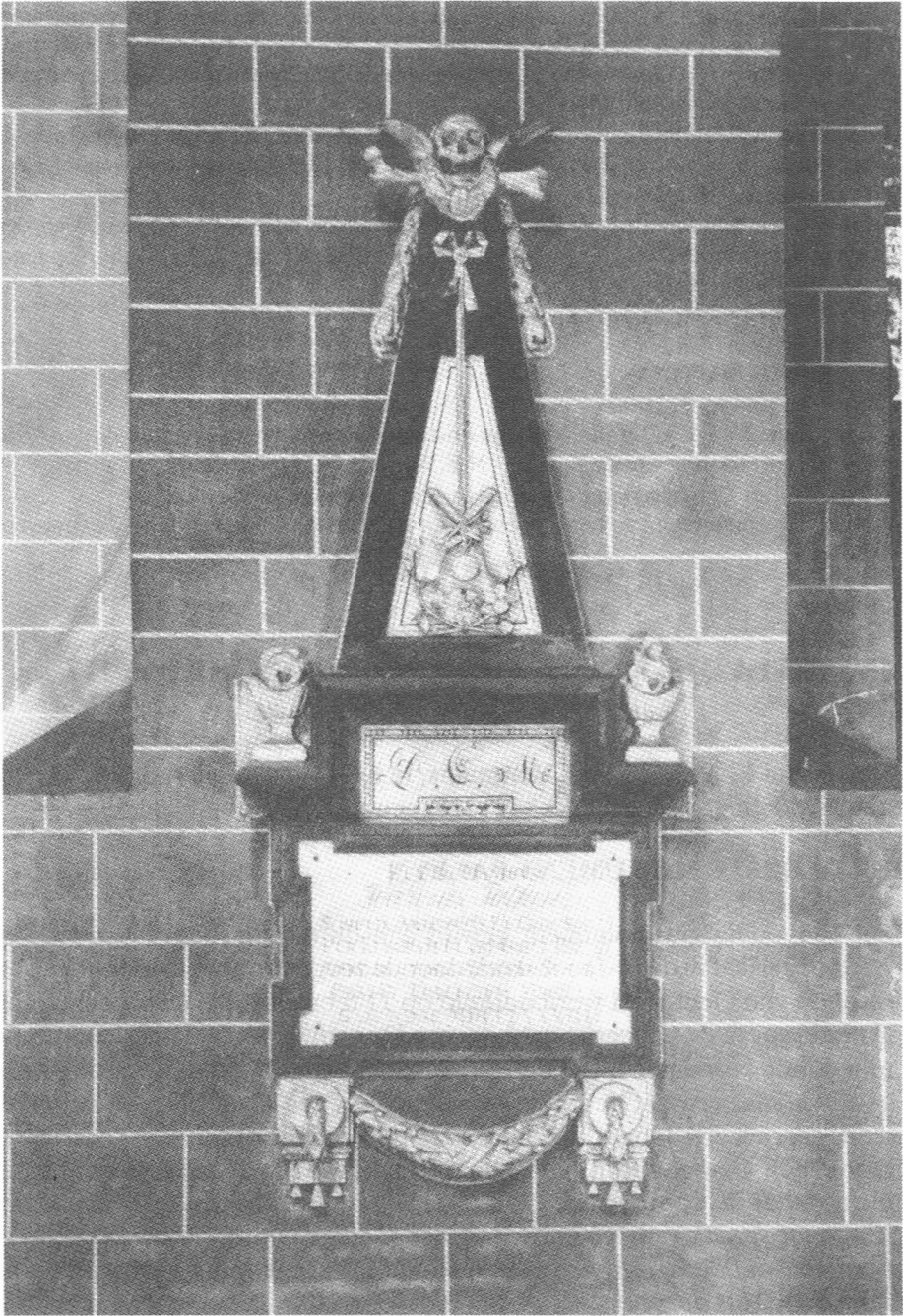
Op 19 juni 1899 stelde Paul Bergmans, in het Frans, in de rubriek "Beeldhouwwerken - St-Jacobskerk - XVIIIe eeuw (1783)" een fiche op over

HET EERSTE MONUMENT PALFYN

Dit eenvoudig grafmonument gewijd aan de nagedachtenis van Palfyn, werd opgericht in de St-Jacobskerk door de zorgen van het College der Medicijnen van Gent. Het werd onthuld op 11 februari 1783 en bij deze gelegenheid sprak de geneesheer M.A. van Dueren in het Vlaams een lofrede uit voor de beroemde uitvinder van de verlostang. Deze redevoering werd gedrukt, met ernaast de Franse vertaling, en een plaat het graf voorstellend, gegraveerd door J.L. Wauters. P. de Brabant rijmde voor deze ceremonie een *Gedigt* dat in het Frans vertaald werd. Er was ook een hekel-dicht onder de vorm van een *Opheldering der wel-luidende en aanbelande lof-spraak van Jan Palfyn*, en een *Gedigt aan Mr. Johannes Palfyn, berugten ontleeder en wond-heeler toen zijn prael-graf, vyftig jaren na zyne dood was opgeregt*.

Heel deze reeks stukken wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit van Gent.

Dit monument, ingemetseld in de laatste linkerzuil van het middenschip, bestaat uit een gedenkplaat met een bekroning onder de vorm van een obe-

Eerste grafmonument van Jan Palfyn

lisk. Daarop tekent zich een kleine bronzen trofee af van ineengestregelde verlostangen. De platen zijn in witte marmer met een omlijsting van zwarte marmer; de bijkomende versieringen zijn in witte marmer.

Op de basis kon men eerst de inscriptie lezen : *D.O.M. Et piis manibus Joannis Palfyn, scriptis anatomicis et chirurgicis per Europam clari. Obiit die 7 Februrri 1733. Aetatis suæ 78. Posuit Collegium medicum gandavense MDCCLXXXIII.*

Ze werd sindsdien uitgewist, waarschijnlijk, zoals de auteurs van *Bibliotheca belgica* zeggen, omdat de sterfdatum van Palfyn en zijn leeftijd onjuist werden aangeduid. Ze werd in 1890 teruggeplaatst door de zorgen van de kerkfabriek, met de nodige correcties : ...*Obiit die 21 Aprilis 1730. Aetatis suæ 80...*

Het verzoekschrift dat het *Collegium medicum* in 1782 richtte aan de Schepenen om de nodige toelating te bekomen, leert ons dat het monument dertig ponden groot moet gekost hebben.

Het duurde niet lang vooraleer dit uiterst eenvoudig geheel, gemaakt in de geest van de tijd, te armzalig werd gevonden en onwaardig voor de beroemde man die men wilde verheerlijken.

Cfr. Stedelijke archieven, reeks 200^e. - F. Vander Haeghen, Th. Arnold en R. Vanden Berghe, *Bibliotheca belgica*, v^o Palfyn. - Kervyn de Volkaersbeke, *les Eglises de Gand*, t. II, p. 28. - Fr. De Potter, *Gent*, t. VII, pp. 36-37.

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE GENTSE BRUGGEN (Vervolg)

MUINKBRUG

De eerste Muinkbrug werd waarschijnlijk gebouwd na het ontstaan van de Sint-Pietersabdij. De brug was de verbinding met de weg die naar de abdij leidde en dus meest door monniken gebruikt werd. Monnik werd vroeger muninck (muink) geschreven vandaar de naam "monnikenbrug".

De oudste vermelding van deze brug over de Opper-Schelde gaat terug tot 1326 : up ter Moencbrucgen. De stadsrekeningen van 1624 en 1672 vermelden de brug als zijnde een in steen gebouwde brug met drie bogen (zie copie van tekening uit het atlas Goetghebuer).

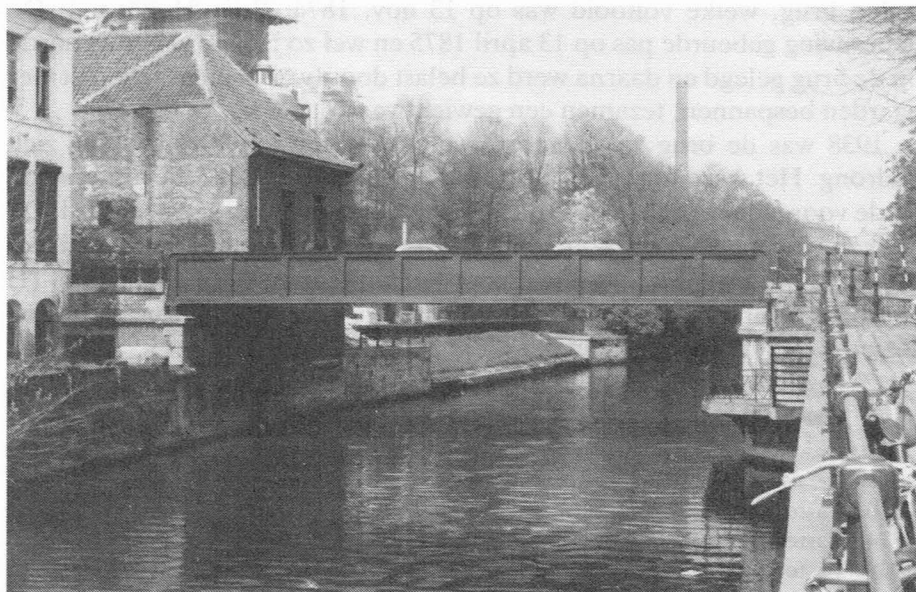
Op 29-12-1838 verscheen in de krant het volgende : "De Muinkbrug dreigt in te vallen, de overheid verbiedt den doortocht der rijtuigen en voor de voetgangers wordt eene voorlopige houten brug vervaardigd." Het werd 1847 vooraleer de herstelling van de Muinkbrug goedgekeurd werd (na

Deze gefotografeerde tekening uit het atlas Goetghebuer toont ons de Muinkbrug voor 1840. Bij de tekening zijn de volgende maten aangeduid : brugopeningen : ± 20 voet, lengte 90 voet en breedte 10 voet. De vrije hoogte onder de middenste boog : 28 voet.

De Muinkbrug omstreeks 1900.

De huidige Muinkbrug (foto 1980).

De Marcellisbrug van 1865.

bespreking in gemeenteraad op 26-8- 1845 !).

Op 13 juli 1874 begon aannemer Rollin en Co aan de bouw van een vaste stalen brug, welke voltooid was op 13 nov. 1874 (Prijs 84.400 fr.). De beproeving gebeurde pas op 13 april 1875 en wel zo : er werd 400 kg aarde op de brug gelegd en daarna werd ze belast door twee wagens, elk met vier paarden bespannen, tezamen een gewicht van 15.000 kg.

In 1938 was de brug zo door roest aangetast dat een vernieuwing zich opdrong. Het werd terug een vaste metalen brug met dezelfde afmetingen als de voorgaande, alleen de vrije hoogte werd met 35 cm vermeerderd. De werken vingen aan op 5 september 1938 en waren ten einde op 20 februari 1939. De brug werd opengesteld voor het verkeer en twee dagen later (!) beproefd door vier wagens met een totaal gewicht van 72 ton. Estetisch gezien is de huidige brug één der lelijkste van Gent.

Jaar	Soort	Lengte	Breedte van :		Vrije	Proef	
			rijweg	voetpad	doorvaar	hoogte	
1840	Vaste in steen	90 voet					
1874	Vaste in metaal	25 m	4,5	2 x 1,5	16,8	3,95	15.000 kg
1938	Vaste in metaal	25 m	4,5	2 x 1,5	16,8	4,3	72.000 kg

—————
Stadsbrug

MARCELLISBRUG

Uit de “Beurzencourant” van 13 augustus 1865 haalden we het volgende : “Terwijl men bezig is met de afbraak der Marcellisbrug, achten we het niet ongepast enige woorden over de eerste oprichting dezer mede te delen. Voor vele onzer lezers uit de stad zullen die bijzonderheden nieuw zijn. Sinds lange tijd had de regering van Gent, het voornemen opgevat eene brug over de Schelde te werpen en aldus het kwartier van St-Pieters met de statie van den ijzeren weg te verbinden. Er verliep een tamelijk lange tijd (het kan wel niet anders met stadhuisheren) aleeer het opgevatte denkbeeld wierd uitgevoerd, tot dat men eindelijk te rade ging bij de bestuurder der ijzergieterij te Seraing. De heer Duval, Fransche ingenieur, maakte een ontwerp voor de brug, en de heer advocaat MARCELLIS (1) stelde het den gemeenteraad voor, die het met aandrift aannam, voor de som van 112.000 francs.

In 1843 eindigde men het werk, en op den 4de september 1844 werd het “monsterachtig meesterstuk” met grooten luister ingehuldigd. Onze wijze mannen van dat tijdstip vonden, dat men dit ijzeren kunstgewrocht geeneten beteren naam kon geven, dan dien van MARCELLIS en zoo geschiedde.” Door het einde van het werk bedoelde men het einde van het maken van de

landhoofden, want op donderdag 16 mei 1844 verscheen in de Gazette van Gent het volgende : “De ijzeren brug. Sedert eenige dagen hebben de werkingen tot het leggen der brug in gegoten ijzer, aen de Lammerstraat, over de Schelde, eenen aenvang genomen. Dit ontwerp, hoe eenvoudig het grondgedacht er ook moge voor komen, had in het begin vele tegenstrevers ontmoet, en tot nu toe vindt men nog personen die, gemeente uitvoering hiervan als eene groote vermetelheid aanzien.” Hierna volgde een beschrijving van de toekomstige brug.

Gazette van Gent, vrijdag 28 juni 1844 :

“Het leggen der brug van Gent is op het punt van volbragt te zijn, wij zullen die belangwekkende gebeurtenis niet onaengemerkt laten voorbijgaan.” Deze eerste gietijzeren brug te Gent, met een breedte van 10 meter, was volgens de voorstanders, een zeer mooie brug (zie tekening).

Ze kwam tot stand na de verbreding van de Lammerstraat welke, in 1842, slechts 6,5 meter breed was aan de kant van de Schelde en, halfweg, naar de St-Pietersnieuwstraat, nog versmalde tot een steeg van amper 2 meter. De eerste brug had echter één groot nadeel : ze lag niet in het verlengde van de straat (ze lag haaks t.o.v. de stroom). Dit was dan ook de reden waarom ze al na twintig jaar werd afgebroken om plaats te maken voor een ijzeren brug van de firma SCRIBBE, die de aanbesteding, op 5 december 1864, toegewezen kreeg, voor de som van 59.536 fr.

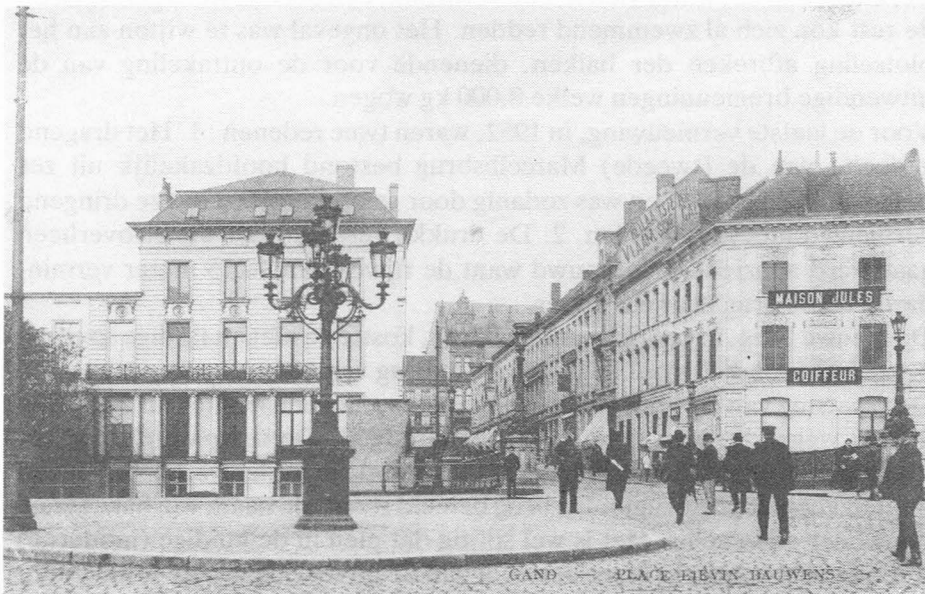
In mei 1865 werd er door de handelaars van de Lammerstraat gevraagd om tijdens de duur der werken, een noodbrug in hout te leggen.

De nieuwe brug van Scribbe werd ingehuldigd in augustus 1866. Over deze herbouwing had de “Beurzencourant” de volgende mening : “De herbouwing der Marcellisbrug is zeker een goed werk, maar is het nu wel de tijd om dit uit te voeren ? De brug was zeker niet bouwvallig, het is dus bloot een prachtwerk, dat de regering ondernomen heeft, terwijl nog zooveel andere dringende werken in de stad te doen zijn. Waarom niet liever nog een tiental jaren gewacht, en eerst en vooral de ongezonde kwartieren der stad verlucht en gereinigd ? Waarom niet liever de kaaien en schuinten onzer rivieren hersteld, die zulk een ellendig zicht opleveren, en waarvan er zelfs te midden van de stad, gelijk bvb. de Neerscheldekaai gansche brokken uit den kaaimuur gevallen zijn ? Waarom niet meer riolen gemaakt en wat meer nieuwe plankieren gelegd, betere en meer waterloopen gemaakt en de afgelegene plaatsen der stad op wat liberaler wijze verlicht en gereinigd ?

Onze regering handelt gelijk sommige lieden van deze tijd : uitwendig fraai en schoon, onder een jas morsig vuil. Een schone brug van duizenden, in 't volle zicht der vreemdelingen, maar geen geld voor werken uit te voeren die, sedert het vierde eener eeuw, nuttig en niet alleen nuttig maar dringend verklaard geworden zijn.

In 't kort : men handelt op het stadhuis gelijk in “'t misverstand !”

Marcellisbrug in 1906.

Marcellisbrug in 1983.

In dezelfde krant verscheen ook het bericht van een ongeval, gebeurd tijdens de afbraak van de eerste brug, op 5 september 1865, waarbij zeven werklieden in het water vielen, één verdronk, een tweede werd gekwetst en de rest kon zich al zwemmend redden. Het ongeval was te wijten aan het plotseling afbreken der balken, dienende voor de onttakeling van de uitwendige brugleuningen welke 8.000 kg wogen.

Voor de laatste vernieuwing, in 1952, waren twee redenen : 1. Het dragend gedeelte van de (tweede) Marcellisbrug bestond hoofdzakelijk uit zes bogen in gewalst ijzer en was zodanig door roest aangetast dat ze dringend vernieuwd moesten worden. 2. De drukke verkeersader die er overheen gaat werd aanzienlijk vernauwd want de rijweg van 10,15 meter verminderde op de brug naar 6,8 meter.

De nieuwe brug, in voorgespannen beton, kostte de niet onaardige som van 2.402.793 fr of ±40 maal de prijs van de brug van 1866.

De plaatsing van de eerste balk in spanbeton, met een lengte van 20,5 m en 20 ton wegende, gebeurde op 10 januari 1952. De brug werd voor het verkeer opengesteld op 8 maart 1952. Tijdens de duur der werken lag er een houten voetgangersbrugje. De brug behield steeds de naam van haar eerste bouwheer : Marcellis. Het is wel spijtig dat men in de huidige (moderne) tijd niet veel aandacht meer besteedt aan de uitvoering van de brugleuningen. Zoals ze vroeger gemaakt werden waren ze veel mooier en sierlijker.

(1) Karel-Hendrik-Marcellis, advocaat, geboren te Antwerpen, overleden te Luik den 12 september 1864, oud 60 jaar. Uit : Atlas Goetghebuer, SAG.

Jaar	Soort	Lengte	Breedte van :		Vrije	Proef
			rijweg	voetpad	doorvaar	hoogte
1844	vaste in gietijzer		6	2 x 2	16	5,3
1866	vaste in gietijzer	27,5	6,2		19,5	4,6
1952	vaste in voorgespannen beton Systeem Franki-Smet	21	10,15	2 x 2	16,5	4,24
<hr/>						
STADSBRUG						

M. LABYN
('t vervolgt)

VAN ALLE MARKTEN THUIS

Fig. 1. De markt, houtsnede van Jan Frans Cantré (1886-1931).
Verzameling E. Levis.

De Groentenmarkt Deel VIII

Wanneer ik het over de Groentenmarkt heb wordt niet alleen het gelijknamig pleintje voor het Groot Vleeshuis bedoeld, maar alle localiteiten waar ooit groenten verkocht werden en worden.

We weten dat men reeds in de veertiende eeuw warmoesplanten tussen de viskraampjes op de huidige Groentenmarkt verkocht. Hiermee werden vooral koolsoorten en bladgroenten bedoeld, zoals witte, rode, bloem- en savooikool, rapen, wortelen, rammenas - een soort radijs met zwarte wortel en

scherpe smaak -, pastinaken en andere wortelsoorten met veel "groenze" (1), ook bieten evenals verscheidene kruiden voor sla en "groenselsoepe". Vis en groenten gaan zeer goed samen. Zijn zij ten andere niet de basisproducten van de oorspronkelijke Gentse vissoep of Waterzooi? De kramen van deze "groenwaermarkt" stonden tussen de Vleeshuisbrug en het begin van de Hoogpoort en de Lange Munt. In 1664 greep deze markt plaats voor het Klein Vleeshuis of "Nieuwe Marct" (op de hoek van de Kortedagsteeg en de Vogelmarkt), en de "Vischmerct" op zaterdag en tijdens wekdagen op het Sint-Veerleplein.

Toen in 1689 de Vismarkt verhuisde naar de open plek tussen de Sint-Veerlekerk en het Wenemaersgodshuis, aan de samenvloeiing van Leie en Lieve, kwam de Vismarkt geheel voor de groentenhhandel vrij. Dit bracht dan weer nieuwe problemen mee, want de "groenselboeren en -boerinnen" ploften hun karren pal voor de winkels en de huizen rond de markt neer, zodat de handelaren morden en het verkeer "geen libere passage" had rond het pleintje. Het stadsbestuur greep in en in 1767 kwam een verbod op het plaatsen van "groenselkerren" in de buurt.

Tot voor de Franse Overheersing werd op het Sint-Veerleplein naast groenten ook nog dure limoenen, sinaas- en granaatappels en andere exo-

Fig. 2. Groentenmarkt 1929.

(Foto Louis De Landsheer. Overpoortstraat 26 Gent. Contactafdruk van originele glasplaat. Verzameling E. Levis)

tische vruchten verkocht, die alleen door de gegoede burgerij konden gekocht worden.

Met hun komst hadden de Fransen niet alleen hun revolutie geïmporteerd, maar was er blijkbaar ook een evolutie gekomen in het commerciële denken van onze voorouders. Door de uitbreiding van de perifere stadswijken ging men decentraliseren. De kleinhandel werd overgebracht naar de overdekte markt naast vlees- en vishandel op het Sint-Veerleplein. (Fig. 3) In 1896 verkocht men groenten op de Groentenmarkt, het Sint-Annaplein, het Casinoplein tegen de Coupure, in de Burgstraat, op het huidige Bisschop Seghersplein op de Brugse Poort en in de Sint-Amandstraat tussen de Blandijnberg en de Kunstlaan. Deze markten waren ook geen exclusieve groentenmarkten meer, aangezien men het detailaanbod ging uitbreiden met allerlei fruitsoorten.

Rond de pomp op de Groentenmarkt stonden de “groenselventers” die gespecialiseerd waren in de teelt van één speciale groente. Op fig. 4 zien we zo’n “groenselwijveke” met haar speciale “groenselbenne” vol bloemkolen. Ook de “primeurs” werden op het middenplein en op de omringende voetpaden aan de man - of vrouw - gebracht. Deze groothandel was enkel daar, evenals om de hoek op het Sint-Veerleplein (Fig. 5 en 6) en de Burg-

DE NIEUWE VISCHMARKT

Er is weeral wat nieuws in Gent,
Dat ik U zal bezingen,
Omdat ik weet alsdat het volk
Veel houdt van nieuwe dingen :
Het is van de overdekte merkte,
Die men nu heeft doen bouwen,
Voor vischverkoopsters groot en klein
En ook voor groenselvrouwen bis

't Was vroeger al in de open lucht,
En al de groenselvrouwen.
Die klaagden dat ze in zomertijd
Niets frisch en kosten houwen.
Zij riepen dat het Stadsbestuur
't Niet langer moogt gedoogen,
Dat wortels, raap en seldere
Alzoo stond te verdroogen.

Des winters was 't een ander spel,
En was het zoo gebleven,
De vischverkoopsters op den duur
Die waren al versteven.
Zij konden spijs hun lollepot
Van koude zich niet stuipen,
En blieken, paling, alles lag
Vervrozen in de kuipen.

Maar al 't verdriet is nu gedaan,
Nu hoort men niet meer klagen.
Van regen, koude of zonneschijn,
Of eenige and're plagen.
want vischverkoopsters oud en jong,
En heel het groensel rasken,
Die zitten in de nieuwe markt
Als in een glazen kasken.

En boven d'ingang van de mijn
Ziet men Neptunus prijken,
Waar de Engelschmans soms uren lang
Als uilen staan op kijken.
Maar 'k denk, wijl zij nu toch het geld
Gaan scheppen met heel hoopen,
Dat zij Neptunus, hun patroon,
Een broek zoûn mogen koopen.

Ik hoop, men zal niet lijk weleer,
Daar heele dagen kijven,
Want ieder visch of groenselvrouw
Moet op haar stalken blijven.
En al wie volgens 't reglement.
Zich daar niet wil gedragen,
Die gaat de mammelokker in (2)
Tot einde van haar dagen.

Fig. 3. Spotlied op de nieuwe
“overdekte merkte” voor vis en
groenten. Ook de naakte beelden
in het fronton zijn bron va erger-
nis.
(Koninklijke Bond van Oost-
vlaamse Volkskundigen - Gent La
17 - boek A)

straat toegelaten. Op het Groot Kanonplein en de Vrijdagmarkt verkocht men op vrijdagen naast groente ook nog zaden.

De “Gids voor Gent en Oost-Vlaanderen” van 1905 vermeldt :

Groenselmart.

“Alle dagen : Groensel, fruit- en moeskruidmarkten. - Er zijn eene nachtmarkt en dagmarkten. - De nachtmarkt is gevestigd op de Vrijdagmarkt. Eene bijzondere plaats, rond het standbeeld, is er voorbehouden voor den verkoop der vroege groenten. Daarenboven, tijdens het tijdvak van 15 April tot 31 Juli, zal de Groenselmart bij de Vrijdagmarkt gevoegd worden voor den verkoop van aspergen, erwten en aardbeziën. - De nachtmarkt wordt geopend : in den zomer (1 April tot 30 September) om 2 ure 's morgens en in den winter (1 October tot 31 Maart) om 3 ure 's morgens. Zij wordt om 6 ure 's morgens gesloten. De dagmarkten zijn gevestigd : Veerleplaats, Groenselmart, Ste-Elisabethplaats en Brugschensteenweg (vóór de kerk van St-Jan-Baptist). - Zij worden geopend om 6 ure 's morgens en gesloten den zondag om 11 ure 's morgens; den zaterdag om 4 ure 's avonds in den winter en om 8 ure 's avonds in den zomer, de andere dagen 's middags. - Een verkavelingsplan, vastgesteld door het schepencollege, duidt de plaatsen aan die op de Groenselmart en op de Veerleplaats voorbehouden zijn, eenerzijds aan de groenselhoveniers en voortverkoopers, die een bestendig kraam hebben en, van den anderen kant, aan de handelaars in vroege groenten.

Den vrijdag van elke week, eene markt voor den verkoop van warmoesplanten en zaden. Zij wordt gehouden op de Groot-Kanonplaats; zij begint des zomers te 6 uur en des winters te 7 uur; zij eindigt te middag.”

Zoals de Wegwijzer schrijft, had de nachtmarkt of groothandel plaats op de Vrijdagmarkt, wat voor de omwonenden ook overlast gaf. Uit die tijd

Fig. 4. Zomerse scène op de Groentenmarkt te Gent. Een winkelende dame betaalt haar inkopen. De bloemkolen liggen in speciale bennen. Streepjesparasol en strooien hoedjes beschermen de burgers tegen de zon. Alleen boeren waren bruin van buiten te werken.

In het Oud Vleeshuis is tijdelijk de post en de verzendingsdienst van de Belgische Spoorwegen ondergebracht. "Posterijen en Telegrafien - Postes et Télégraphes" - "Chemin de fer de l'Etat - Bureau central d'Expédition de Marchandises et de Valeurs" staat er op de gevel. Boven de deur: "Ingang voor wagens en karren - Entrée des wagons et charettes."

Foto van omstreeks de eeuwwisseling.

(Fonds Vanderhaegen - Verzameling Museum voor Volkskunde te Gent)

stamt het gezegde: 't Is vrijdag, de blauwe lanciers komen naar de stad', omdat de boeren vroeger in hun blauwe kielen naar de stad kwamen. Gezien de markt om twee uur begon, schoven de boerenkarren al om één uur aan. Het was verboden de markt langs andere straten op te rijden dan langs de Kammerstraat, de Lange Munt en de Zuivelsteeg. Daardoor werd het een gedrum van je welste. Een lint van wachtende "groenselkerren" en sakkerende "groenselbazen" van de Lange Munt, Groentenmarkt, Gras- en Korenlei, Hoogstraat, tot zelfs soms aan de Brugse Poort, doorslingerde de stad.

Dat duurde zo tot aan de Tweede Wereldoorlog toen de bezetter de zaken reorganiseerde. De vroegmarkt op de Vrijdagmarkt ging voor de bijl en verhuisde gedwongen naar de Beestenmarkt voor het slachthuis waar hij aan de stadsrand minder ongemak veroorzaakte. Men was er echter vet

Fig. 5. Een regenachtige dag op het Veerleplein. De groentenvrouw zit er maar bedrukt bij. Het hoekhuis tegen het poortgebouw van het Gravensteen is reeds afgebroken voor de restauratiewerken. In 1893 zou men aan de herstelling van het poortgebouw beginnen. Op de achtergrond wordt een koets voortgeduwd. De grond ligt bezaaid met groentenaafval. Het is een hondenweer, alhoewel de twee straatlopers op de voorgrond zich daar weinig aan gelegen laten.

(Fonds Vanderhaegen - Verzameling Museum voor Volkskunde te Gent - Foto tussen 1890-1893)

mee : het meeste was op de bon, de aanvoer was zeer onregelmatig en veel werd in het zwart verkocht. Het aanvoerprobleem heeft nog aangesleept tot op het einde van de veertiger jaren. Voor de oorlog en in het begin van de vijftiger jaren was er verkoop van keurfruit en groenten in de Baude-loostraat en op de Ottogracht, maar in 1964 verhuisde die naar de Groothandelsmarkt.

Ook de techniek stond voor niets. Schoof de "groenselvrouwe" vroeger de lollepot (3) onder de rokken, thans gebruikt men de verrolbare gasverwarming met butaanflessen om de winterse knoken soepel te houden.

De Groothandelsmarkt was een aanzienlijke verbetering, daar de boeren niet meer in weer en wind hoefden te staan en er over grote magazijnen beschikten. De fruit- en groentemagazijnen rechtover de ingang van de Sint-Jacobskerk dateren nog van de periode vóór 1964. Omstreeks Allerheiligen, maar ook daarbuiten worden bloemen verkocht op de Groothandelsmarkt en binnenkort zal waarschijnlijk ook de Beestenmarkt er onder-

Fig. 6. Groentenverkoopsters op het Veerleplein. De woningen tegen de omheiningmuur van het Gravensteen zijn afgebroken. Houten omheiningen sluiten de werken af.

(Fonds Vanderhaeghen - Verzameling Museum voor Volkskunde te Gent)

dak krijgen. Ik twijfel er aan dat de geuren van deze twee laatste met mekaar zullen harmoniëren.

De Groentenmarkt gaat vandaag nog steeds door op het gelijknamige pleintje. Alleen 's zondags ruimen de landbouwproducten sinds enkele jaren de plaats voor de schildersezels van de kunstmarkt. Die valt onder de dienst Culturele Animatie. Men verkoopt er kunst van zondagsschilders die er naar hartelust "groenselsoepe" of landschapjes met veel groen en gebladerte zitten te penselen. (4)

Dat groenten, fruit, schilderkunst en woordkunst slechts een savooiblad uit mekaar liggen, kun je in de nu volgende sappige Gentse uitspraken zelf vaststellen : Is iemand geen held dan is het "ne pruimeschijter". Zéér plat is "zo plat als een boon". Iemand die in het groen gekleed loopt ziet er uit "als een prei in volle fleur". Een druppel op een gloeiende plaat wordt in het Gents "een boon in nen brouwketel". Iemand die geminacht wordt, wordt "geacht lijk een boon". "Ge zoudt hem uit de bonen niet jagen" slaat op iemand die walgelijk vuil is. Iemand die van zijn stuk is "loopt in de bonen". Iemand die zijn inzichten niet laat kennen "gaat ge zijnen ajuin niet pellen". Is men overkleed dan krijgt men de smalende opmerking "dat men gekleed is gelijk ne rauwen ajuin". "Mijne ajuin loopt te veure" slaat dan

Fig. 7. Fruitverkoopster naast de krantenkiosk op het Graaf van Vlaanderenplein voor het voormalige Zuidstation. De verkoopster zit op een stoeltje met afgezaagde poten, beschermd door een paraplu tegen de felle zon. Men kon hier fruit en andere versnaperingen kopen om uit het vuistje te nuttigen. Een huurrijtuig wacht op klanten. (Fonds Vanderhaegen - Verzameling Museum voor Volkskunde te Gent)

weer op je horloge. Op de markt kun je voor “nen appel en een ei” iets kopen. Een schoon meiske kan “bleuzen gelijk nen appel”. Als iemand een boer laat zegt men : “’t Zijn appels veur mijn lief; z’et zoo girre fruit”. Vrouwen zijn al naar gelang hun leeftijd “snelle” of “ouwe saveujen”. Een vrouw “mee weinig balkon” is “een platte boone”. Geen woord zeggen is “zich gesloten houden gelijk een saveuje”. Iemand foppen is “zijne wurtel schrepen” of betekent ook hem leugens wijsmaken of geheimen ontfutselen. Het heeft ook een obscene betekenis. Een “petaterhoofd” of een “petaterbolle” is een dommerik. “Gemaakte kool” is doorgestoken kaart. Wie een pokdalig gezicht heeft “is mee zijn muile in d’eerweten gevallen”. Wanneer iets zo dun is dat men er het daglicht kan door zien dan “kan men er eerweten door zaaien”. Iemand onder zijn voeten geven is “iemand op zijne sala geven” en “zo locht of een saaldeblaadje” (salieblaadje) werd gezegd van al wat dun en licht was. Zit men met “een hoofd gelijk een vurte rape” dan heeft men wel een zeer zware hoofdverkoudheid. Dat bepaalde groenten winderigheid veroorzaken blijkt uit vele spreuken en uitdrukkingen :

“Die raepen eten laten veesten en scheten.”

MIJNE KAROLINE !

HOE RIJMT MEN DAT TE SAAM.

Als men soms in het leven
Ja alles wel beschouwd,
Dan hoort men wel eens zeggen ;
Och ! was ik maar getrouwd,
En wil mij wel aanhooren,
Gelooven wat ik zeg ;
'k Heb haar mijn trouw' gezworen,
Maar 't is jammer zij is weg.

REFRAIN :

Wie van de heeren
Heeft mijn' Karoline niet gezien ?
Karoline niet gezien (2 maal)
Wie van de heeren
Heeft mijn' Karoline niet gezien !
En wie van de heeren
Heeft mijn Karoline niet gezien.

Toen ik haar hand kwam te vragen,
Zij gaf het met plezier
Zij kon mij zoo behagen,
Och ! was zij maar nog hier ;
Gij had ze moeten kennen
Haar oogen zijn zoo zacht
'k Zie haar in mijne droomen,
Soms tijds de gansche nacht.

Wie van de heeren, enz.

En 's avonds in den donk'ren
Al was het soms wat laat,
Stond zij op mij te wachten
Op 't hoekje van de straat.
De maan kon ons bekoren
Dan waren wij kontent,
Zij liet mij wel eens hooren :
Gij zijt een brave vent.

Wie van de heeren, enz.

Maar komt zij immer weder,
Dan wordt zij vast de mijn
Dan gaan wij samen paren
En weêre gelukkig zijn ;
Dan gaan wij samen trouwen
En eens als man en vrouw
't En zal ons nooit berouwen,
Wij zijn 's winters uit de kod.
Wie van de heeren, enz.

De beurs, het park en de rechtbank Bis.
Hoe rijmt men dat te zaam ?
De beurs is voor den handelaar,
En 't park is voor den wandelaar,
En de rechtbank voor den schandelaar,
Zoo rijmt men dat te zaam. Bis.

Een meisje, een jongen en een bruiloffeest
Hoe rijmt men dat te zaam ?
Een meisje zit aan 't breien,
De jongen die komt vreien,
Op de bruiloffeest zal men rijen,
Zoo rijmt men dat te zaam.

Eene kool, eenen vrek en een hospitaal,
Hoe rijmt men dat te zaam ?
Eene kool die kan bederven,
Van een vrek kan men veel erven,
En in 't hospitaal kan men sterven,
Zoo rijmt men dat te zaam.

Een student, eenen duivel en een jood
Hoe rijmt men dat te zaam ?
Een student die kan goed liegen,
En wie zien geen duivel vliegen,
Maar een jood die kan bedriegen,
Zoo rijmt men dat te zaam.

Eene molen, eenen boer en een' boerin
Hoe rijmt men dat te zaam ?
Eene molen die kan draaien,
Eenen boer zou geerne maaien,
En de boerin die zit te naaien ;
Zoo rijmt men dat te zaam.

Den hemel, d' hel en 't vagevuur,
Hoe rijmt men dat te zaam ?
Naar den hemel gaan de zielen,
En aan d' hel vaag ik mijn hielien,
En in 't vagevuur daar en is geen bier ;
Zoo rijmt men dat te zaam.

Een pompier, een gendarme en eene muis
Hoe rijmt dat te zaam ?
Een pompier die gaat uit blusschen
Een gendarm en vangt geen musschen
Een muis kruipt overal tusschen
Zoo rijmt men dat te zaam.

De vischmarkt groenselmarkt en een gardeville
Hoe rijmt men dat te zaam ?
Op de vischmarkt zijn veel wijven
Op de groenselmarkt zijn 'z' aan 't kijven
En de garde zal 'z' opschrijven ;
Zoo rijmt men dat te zaam.

Een ajuin, een kasteel en komeer
Hoe rijmt men dat te zaam ?
Een ajuin die moet men pellen,
Aan 't kasteel die moet men bellen
Een komeer kan veel vertellen ;
Zoo rijmt men dat te zaam.

Een advokaat, een notaris en een lijk
Hoe rijmt men dat te zaam ?
Een advokaat pleit voor de 'duiten,
De notaris schiart naar de kluiten
En het lijk voert men naar buiten ;
Zoo rijmt men dat te zaam.

Vliëgend blaadske.

In het tweede lied (rechts) komt de "groenselmarkt" ook ter sprake. We kunnen eruit opmaken dat de politieagenten of "gardeviels" daar zeker niet stonden om hun "latte" (sabel) te verslijten maar regelmatig hun autoriteit tegen de vis- en komeerwijven moesten laten gelden.

(Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen - Gent La 17 - boek A 41)

“Hij heeft bonen g’eten.”
“Rapen den eersch doen gapen.”
“Hij heeft rauwe ajuin g’eten.”
“Ach, rapen is toch maar een windig kruid,
En toch is iedereen op rapen uit.”
“Boonen en rapen doen ’t gat gapen,
En ieder bete is een schete.”

Wie na dit alles gelezen te hebben “bleust gelijk (’t bloed van) een rape” moet er nu wel zeer bleek uitzien. Ik zie ook al een paar dames waarvan hun “groenselsoepe” scheef staat; t.t.z. hun bloemekenshoed. Het was hiermee zeker niet de bedoeling in de lezer “zijn rape te zitten” of “in zijn bonen te lopen”, want dat zou hem maar misnoegd maken, maar alleen te wijzen op de schilderachtige rijkdom van de Gentse taalschat. Tot waar de “Groenselmort” ons (mis)leiden kan !

Eddy LEVIS

NOTEN

- (1) groeze : stengels van bladeren, van aardappelen, wortelen, enz... Fr. : feullage, (groen gebladerte) Gents Woordenboek p. 480.
- (2) mammelokker : stadsgevangenis aan het Belfort.
- (3) lollepote : houten voetstoot met houtskool. Zie vorig artikel voetnoot 8.
- (4) groenselsoepe : 1. soep van groenten
2. vrouwenhoed met veel bloemen
3. zekere schilderijen, bijz. landschappen verbeeldende.
Gents Woordenboek, p. 479.

BIBLIOGRAFIE

- Frans De Potter, “Gent van de oudste tijden tot heden” - 1882-1932.
- J.J. Steyaert, “Volledige beschrijving van Gent” - 1857.
- Lodewijk Lievevrouw-Coopman, “Gents Woordenboek” - 1974.
- Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen, Bibliotheek Museum van Volkskunde te Gent, “Liederen” - lade 17.
- “Wegwijzer voor Gent en Oost-Vlaanderen” - 1905.
- Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, Gent : “De Markt” - 1988.

UITHANGBORDEN TE GENT (Vervolg)

Gevelstenen waarop symbolisch bepaalde BEROEPEN werden afgebeeld, waren er natuurlijk ook. Zelfs de laatste jaren werden ook nog dergelijke reliëfs vervaardigd.

Boven de ingang van de stadscrèche op de *Bevrijdingslaan*, werd omstreeks 1970 een gepolychromeerd reliëf ingemetseld. Het beeldt een liggende kinderverzorgster uit die een kind in de arm houdt terwijl een ander speelt. De beeldhouwer van die gevelsteen was Walter de Buck.

Aan een gevel waar sanitaire artikelen worden verhandeld, hangt een reliëf waarop een badende vrouw is te zien, een permanent uithangteken voor de zaak. Ook deze gevelsteen is vrij recent.

Heel wat ouder is deze, ingemetseld aan de façade van een 18de-eeuws huis in de *Burgstraat*. Daarop staat een standaardmolen omringd van rococovoluties. Deze steen werd in 1916 vernieuwd maar in het *Museum voor Stenen Voorwerpen* bevindt zich het oorspronkelijke, zeer verweerde, kalkstenen exemplaar.

Op de *Coupure Rechts*, aan een der ingangen van de rijksveeartsenij-school, ziet men een sober opgevatte, zinnebeeldige gevelsteen waarop de genezer Asklepios met de gevleugelde staf en de slangen is afgebeeld. Dat reliëf werd ca 1950 door beeldhouwer Geo Verbanck vervaardigd. Een soortgelijke gevelsteen van dezelfde kunstenaar hangt, sinds 1951, aan een huis op de *Oude Houtlei*.

Eveneens recent is deze, voor enkele jaren in de gevel van een apotheek op de *Galgenberg* gemetseld. De gepolychromeerde keramiek stelt een (Egyptische ?) kruidenbereider voor met een mortier in de linkerhand.

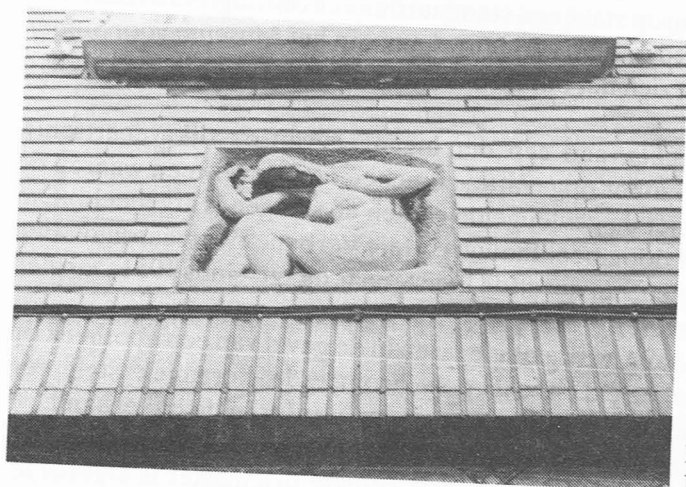
Op de *Graslei*, boven de ingang van het "Gildehuis der Vrije Schippers" zit het bekende reliëf waarop een zestiende-eeuwse driemaster is afgebeeld. Samen met de sculpturen aan de bovenverdieping werd deze steen in opdracht van bouwmeester Christoffel van den Berghe uitgevoerd, naar het contract van 1530. De oorspronkelijke steen bevindt zich echter in het *Museum voor Stenen Voorwerpen*. (22)

Zes moderne gevelstenen sieren de hoge bakstenen muur van het Provinciaal Gouvernement in de *Henegouwstraat*, gebouw dat, na de totale verwoesting van het vorige gebouw, in 1944 werd opgetrokken. Elk personage op deze reliëfs symboliseert een verschillend beroep : metaalbewerker, landbouwer, mijnwerker, textielarbeider, tuinbouwer en bouwvakarbeider.

Het "vry huys, vry erve" op de *Hoogpoort* werd reeds in 1356 "Den Ram" genoemd. Na een splitsing en een later opnieuw samenvoegen (23) werd het in 1732 herbouwd en de gevel werd met verschillende gevelstenen versierd. De huisbenaming "Dit es den Ram" staat op een steen boven de

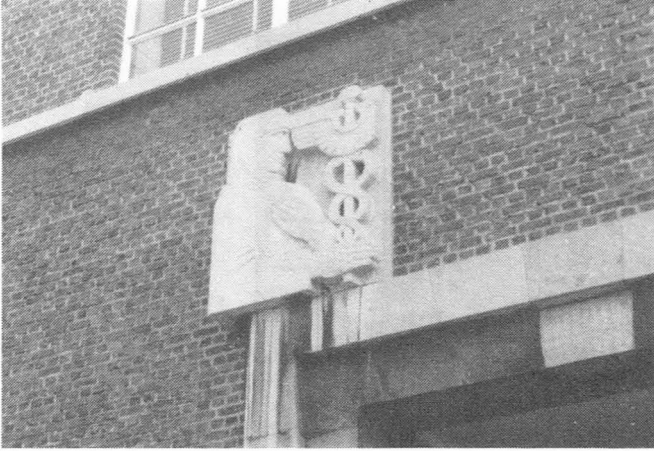
Bevrijdingslaan 1.
Kinderverzorgster met
kinderen.

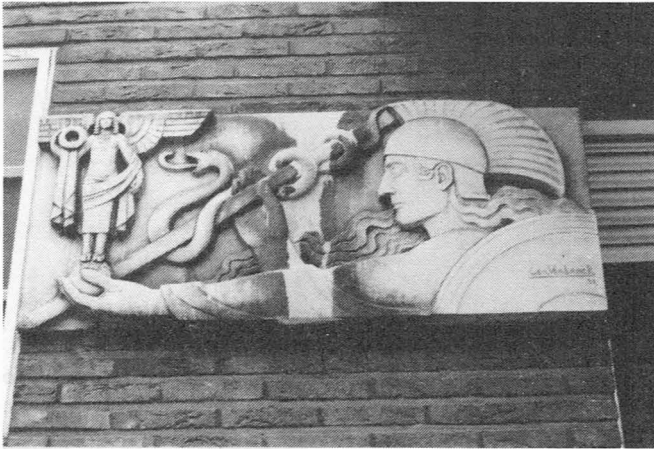
Bevrijdingslaan 94.
Badende vrouw.

Gents Museum voor
Stenen Voorwerpen.
Staakmolen.
(Copyright A.C.L.
Brussel)

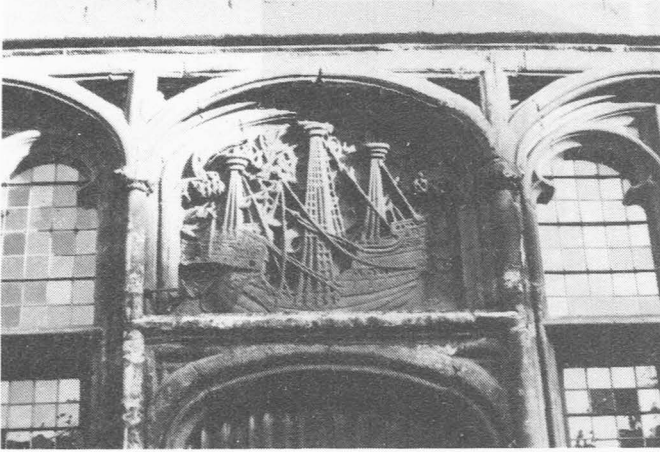
Coupure 264.
Asklèpios.

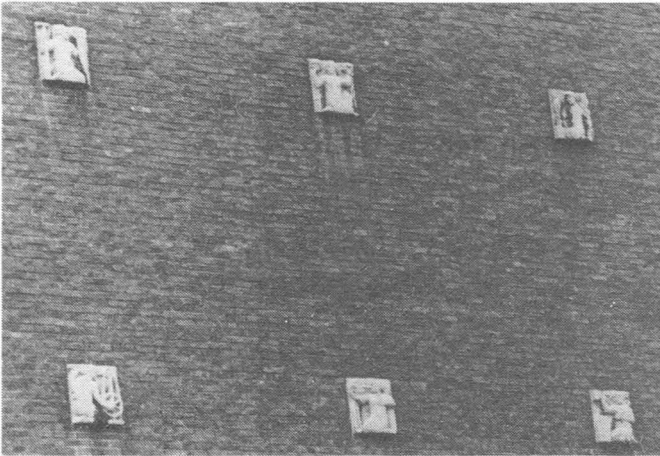
Oude Houtlei 126.
Asklèpios.

Galgenberg 2.
Egyptische (?) kruidenarbeider.

Graslei 13.
Hanzeschip (Gildehuis
der Vrije Schippers)
(1531).

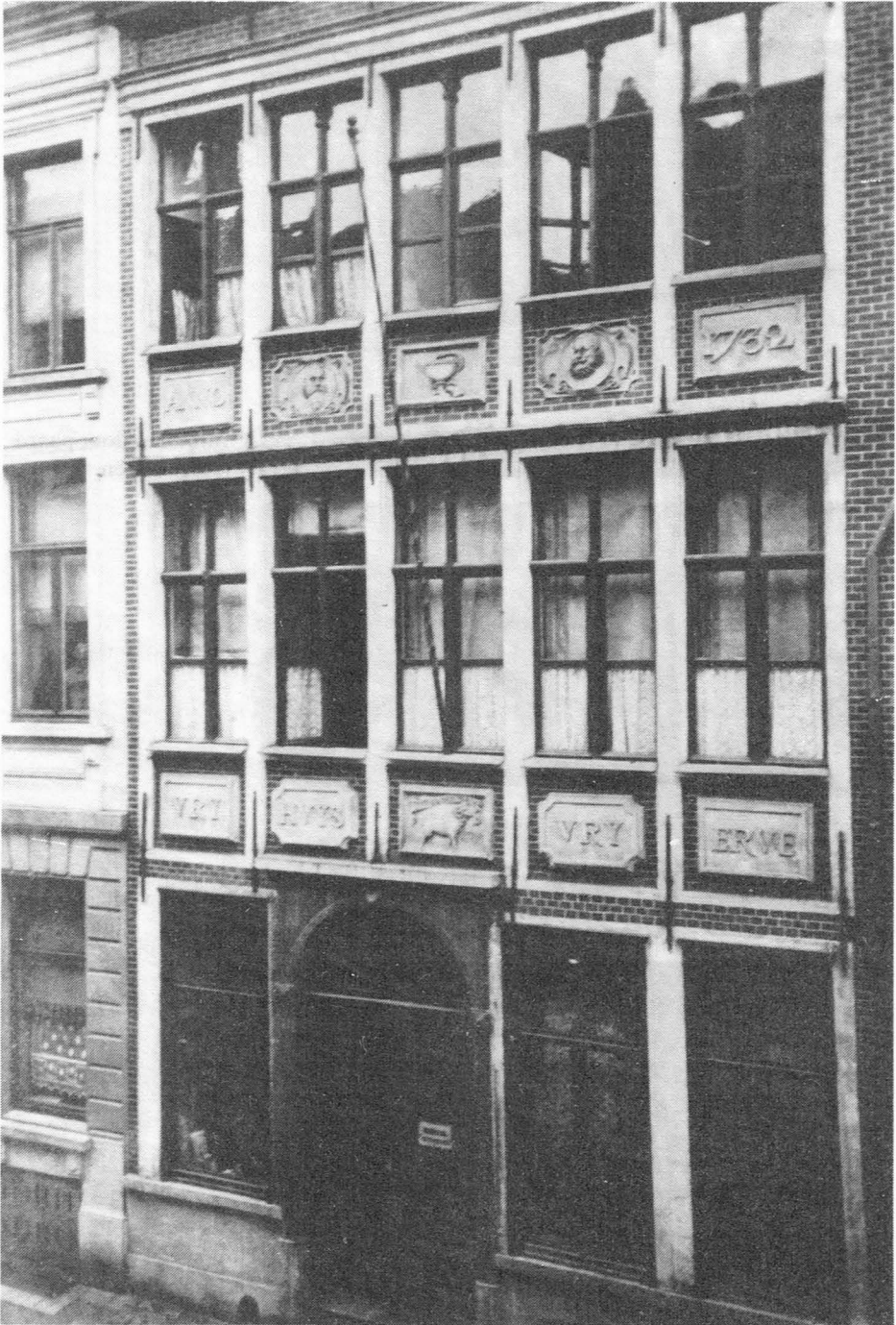

Henegouwstraat, Pro-
vinciaal Gouverne-
ment. Beroepen.

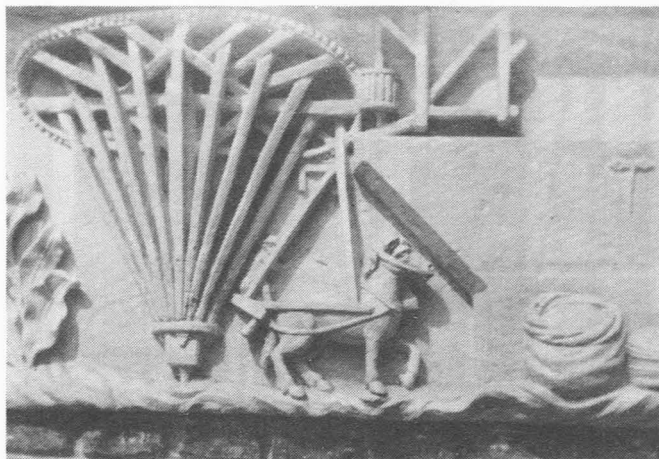
Museum voor Volks-
kunde, Gent. Been-
houwersgevelsteen.

Hoogpoort 10. Dit es den ram 1732.
(Foto : Stadsarchief, Gent)

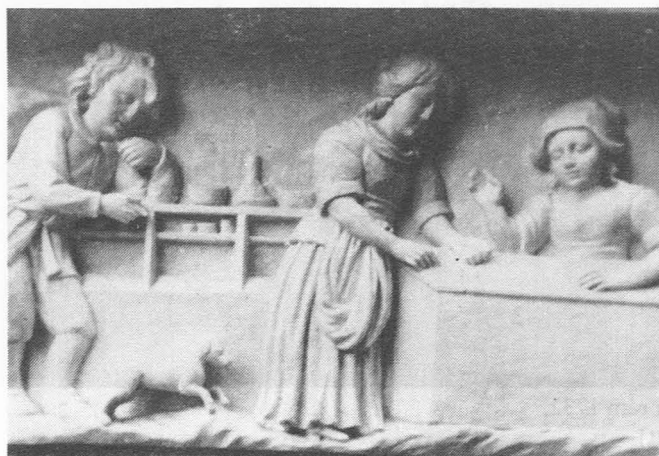
Meersenerstraat 10. Scènes i.v.m. meelhandel (Huis "De Lelie")

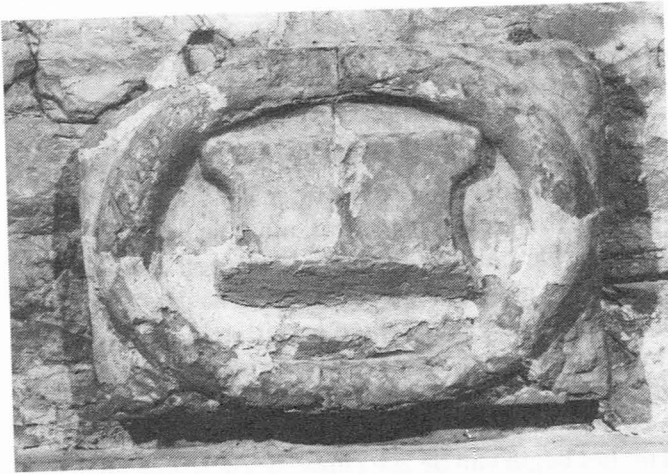
Grutmolen door paard voortbewogen.

Verkoop v. meel bij de mulder.

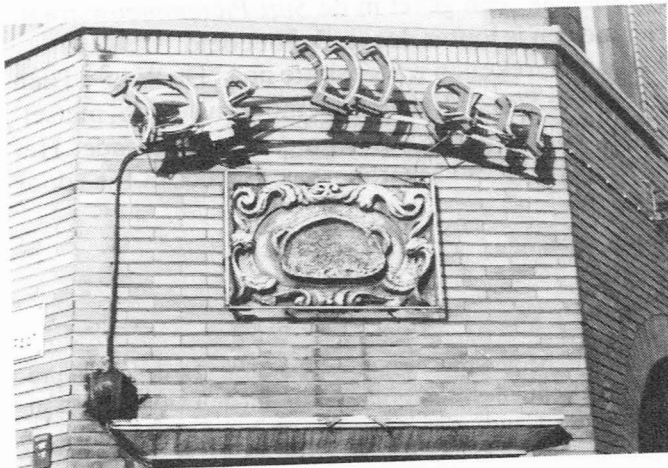
Winkelscène.

Gents Museum voor
Stenen Voorwerpen.
Aambeeld in krans.
(Copyright A.C.L.
Brussel)

Sint-Pietersnieuwstraat
91. Spinster.

Sint-Salvatorstraat 1.
De Wan.

ingang. Twee van de vijf boven de eerste verdieping geven het bouwjaar aan. De andere drie verwijzen waarschijnlijk naar de bouwheren. Midden in staat de beker met de slang, zinnebeeld van de geneeskunde.

Het Gildeboek der Pijnders van 1494 vermeldt reeds een brouwerij “In de lelie ande suvelbrugge” en in het Politye boeck van 1663 door J. Billet opgesteld, heet de brouwerij nog steeds “lelie in de Suijvelsteghe”. Ondertussen veranderde de straatnaam in *Meersenijsstraat*, maar de huisbenaming bleef. Getuige de gevelsteen “De Lelie” die we bij de rubriek der plantennamen aanhalen. Aan diezelfde gevel hangen echter tevens drie prachtige reliëfs die drie scènes in verband met de meelhandel uitbeelden : een grutmolen, door een paard voortbewogen, de verkoop van meel bij de mulder en een winkelscène. Vóór enkele jaren werden deze gevelstenen herschilderd.

Een steentje, daterend uit het begin van de 20e eeuw, bevindt zich nu in het *Museum voor Volkskunde*. Het behoorde toe aan E.M. De Jonghe, beenhouwer uit de Van Crombrughestraat. Het reliëf in wit marmer beeldt een varkentje uit. Het werd in 1909 in de gevel gemetseld en tijdens de herbouwing in 1974 aan het voornoemd museum geschonken.

In het *Museum voor Stenen Voorwerpen* zagen we een gevelsteen waarvan we de oorsprong niet kennen. Op het zandstenen uithangteken ziet men de afbeelding van een aambeeld waarrond een elliptische lauwerkrans ligt. Of deze steen in de gevel werd gemetseld van een smidse of van een herberg kan men enkel raden.

Op de *Sint-Kwintensberg* stond, jaren geleden, een 18de-eeuwse gevel waaraan een steen prijkte waarop een landbouwer of een brouwer met een gaffel in reliëf stond gebeiteld. Een paar bomen suggereerden een landschap. De gevel werd gesloopt en de gevelsteen is zoek. Enkel een foto uit het Gents Stadsarchief bewijst het vroegere bestaan van dat reliëf.

Een gepolychromeerde gevelsteen, vervaardigd nà de Tweede Wereldoorlog versiert, onder het zadeldak, een gevel in de *Sint-Pietersnieuwstraat*. Het stelt een spinstertje voor en is louter decoratief bedoeld.

Bij de afbeelding der beroepen, rekenen we tenslotte nog “De Wan”. Toen men het café op de hoek van de *Sint-Salvatorstraat* moderniseerde, metselde men de vroegere rechthoekige gevelsteen opnieuw in de façade. Het “Wanneken an den Halsbreker” (lees : Meerhem) werd reeds in 1663 door Billet vernoemd.

NOTEN

- (22) Van Duyse, H., Inventaire archéologique de Gand, 20-4-1898 “Le décor sculptural est dan ses dispositions essentielles, conforme au contrat de 1530. Celui-ci stipulait, autre une “Pucelle de Gand” non exécutée, un beau navire figuré en

bonne taille au-dessus de la porte... Sur le mur pignon des bateliers jetant l'ancre."

(23) De Potter, F., op.cit., 1901, II, p. 324.

Lode HOSTE
('t Vervolgt)

DE GESCHIEDENIS VAN DE VYT-BORLUUTFUNDA- TIE EN HET LAM GODS (Vervolg)

1963, maart 10. Voor de eerste maal werd het Lam Gods dossier door J. Matthijs, procureur-generaal bij het parket van het Hof van Beroep te Gent voor publicatie vrijgegeven. Cels, de auteur van het boek, *De Rechtvaardige Rechters*, nam een interview af van de gepensioneerde commissaris Luysterborgh, die zich gevestigd had in de buurt van Rijsel, en deze meende dat de achterhouding van de bekentenis van Goedertier zeer veel nadeel berokkend had aan het verdere verloop van het onderzoek (blijkbaar niet voor de Duitse bezetters). Naar aanleiding van het boek loofde de weduwe van David M. van Buuren op 1 november een premie uit van 500 000 Fr aan de persoon die binnen de 2 jaar het gestolen paneel zou ontdekken. Een Brugs inspecteur der apothekers meende steunend op de brieven van Goedertier uit te maken waar zich het paneel bevond, nl. in de Gentse kathedraal. Door tussenkomst van Théo Lefèvre wou hij een onderzoek laten instellen in de kathedraal wat geweigerd werd door de vicaris-generaal De Kesel (317).

1964. Voor de Wereldtentoonstelling te New-York vroeg men om de panelen van Adam en Eva te mogen uitlenen, wat geweigerd werd door de kerkfabriek.

1966. Op verzoek van graaf O. de Kerchove de Denterghem schilderde Roger Raveel, Lucassen Renier, Raoul De Keyser en Etienne Elias de muurschilderingen in de gangen van het kasteel te Beervelde. De graaf deelde me mee dat oorspronkelijk één deel van een muur moest geschilderd worden, maar dat Raveel zelf voorstelde om met zijn vrienden de oude keldergangen volledig te beschilderen voor de reeds overeengekomen prijs. Op één der muren vinden we een vrije interpretatie naar het aanbiddingspaneel van het Lam Gods (318).

1969, maart 31. In de reeks postzegels van “De muziek en de schilderkunst” uitgegeven door Rwanda werd op de kleinste waarde (20c) de musiceerende engelen van het Lam Gods gereproduceerd.

1970, november 14-december 6. Voor de tentoonstelling Johannes Ockeghem en zijn tijd te Dendermonde (noot 210) leende dhr. Dierick zijn transparanties van het Lam Gods uit (vriendelijke mededeling van dhr. Dierick) (nr. 151-3).

1971. Op 23 november verscheen in de Knack een artikel “De man die het geheim van het gestolen paneel in handen had”. Cels verklaart in zijn boek ‘De rechtvaardige rechters’, dat het over de Antwerpenaar Max Winders ging, die sinds 1914 een goede vriend was van het Belgisch vorstenhuis en die tijdens de 2de wereldoorlog belast was met de conservatie der Belgische kunstschaten. Cels sleurt hier niet alleen Mgr. De Kesel in zijn relaas, maar ook de koning... Volgens Cels zou onze Vorst de opdracht gegeven hebben aan dhr. Winders om na de 2de Wereldoorlog het in goede staat verkerende paneel der Rechtvaardige Rechters te voorschijn te halen zonder iemand in opspraak te brengen. Het origineel zou men willen laten doorgaan voor een kopie (306). Persoonlijk kunnen we niet akkoord gaan met deze stelling (zie verder).

1974, maart 26. Jos Murez publiceerde in de Vooruit : “Gentse kunstschilders Jos Trotteyn en Hugo De Putter : Lam Godspaneel in de Gentse St.-Baafs is het echte !” Jos Trotteyn had in opdracht van de kerkfabriek de vernis met blauwschijn verwijderd, die een zweem gaf aan het koloriet van het retabel. Mgr. De Kesel belegde een persvergadering, waarop tevens de schilders aanwezig waren, om zijn onschuld te bewijzen. Achteraf werden er nog tal van wijsneuzen bijgehaald, die volgens onze mening niets van de kunst van de gebroeders van Eyck begrijpen en die met allerlei alternatieven op de proppen kwamen, doch zonder enige basis. Laten we deze kopie nu eens nader beschouwen. Het eerste verschil wat opvalt bij het paneel van de Rechtvaardige Rechters is dat de verflaag zeer dof aanvoelt en tamelijk ongelijkmatig werd aangebracht. Men ziet duidelijk de cirkelvormige penseelstrepen op deze kopie. De verflagen van de van Eyckpanelen zijn vrij egaal, dit komt tevens door de dikke preparatielaag die aangebracht werd op de panelen. Op Van der Veken’s paneel is deze aanwezig, doch ze is dunner. De verflaag bij van Eyck voelt als een dik ondoorzichtbaar glas aan. De gebroeders brachten eerst een grondlaag in de lichtste tonaliteit van de gewenste kleur aan, waarop ze donkerde maar transparante lagen aanbrachten die men glacis noemt. Van der Veken mengde direkt op zijn palet de kleuren en bracht deze (gemengde) kleur-klaar op het paneel. Door deze vluggere afwerking is zijn stijl veel meer gebonden. De licht-

effecten en details worden op dit onderste linkse zijluik met directe penseelstrepen en toetsen bekomen, terwijl van Eyck ze behandelde als kleine miniaturen (vb. : op de sluitspeld van de eerste zingende engelen zien we een kleine witte streep, die vergroot de weerspiegeling laat zien van het glasraam in de Vytkapel). Van der Veken heeft waarschijnlijk wel getracht deze glaxis weer te geven. De verf die hij samenstelde heeft iets van tempera weg, doch is zeer verschillend van deze van de gebroeders. Als men nauwkeurig kijkt dan ziet men nu reeds een duidelijk verschil in het blauw van de lucht, het lichte groen van het gewas en het bruin van de aarde. De veroudering van deze pigmenten zijn volledig anders dan deze van de van Eycks. Hiervoor bedanken we tevens dhr. Dierick die ons daarop gewezen heeft. Trefois (306) die deze kopie voor origineel houdt, meent dat een koperen drager zich beter zou lenen voor het vervaardigen van een kopie. Olieverf of tempera voelt op koper zeer hard - bijna als een email - aan. De drager is daarbij zeer gevoelig voor deuken en plooiingen (en het retabel is al een paar keer verhuisd). Het is dan ook verstaanbaar dat Van der Veken een oude plank (en geen nieuwe voor de werking) nam voor het vervaardigen van deze kopie. Indien deze kopie het origineel zou zijn van Van Eyck, dan zouden de nerven van de plank dezelfde moeten zijn als de plank waarop St.-Jan de Doper werd geschilderd, daar beiden oorspronkelijk behoorden tot één en hetzelfde paneel. Het werd tijdens het verblijf in Duitsland in twee delen gezaagd om beide taferelen te kunnen exposeren. Op de foto van de achterzijde van het St.-Jansluik, die ons gewillig getoond werd door Dr. Micheline Comblen-Sonkes van het Nationaal Centrum voor Navorsingen over de Vlaamse Primitieven, zien we dat het hout haaks op de jaarringen gezaagd werd, waardoor de nerven parallel lopen. Het hout werd gezaagd in de richting van de mergstralen (kwartiers) om vervormingen tengevolge van variaties van de vochtigheidsgraad tot een minimum te beperken. Daardoor zien we verticale lijnen in het craquelé van de steenharde preparatie- en verflaag, die barsten omdat het hout werkt. Op de kopie zien we de jaarringen achteraan ovaal rond een spint liggen. Dit wijst er op dat de kopie niet op dezelfde houten drager werd geschilderd als deze van het St.-Janspaneel.

1974, november 16. Voor de Belgische uitgave van de Kerstmis-postzegel koos men een detail uit het gesloten retabel, nl. de "Verkondiging van de engel Gabriël".

NOTEN

317. *Marnix Gijsen* daarover in : Tijdschrift voor Kunst en Cultuur, 15 juni 1973.

318. *R. Jooris*, Schilderingen te Beervelde, in : Retrospectieve Roger Raveel, Gent 1974, blz. 14; *R. Jooris*, Raoul De Keyser, Etienne Elias, Lucassen, Roger Raveel, Beervelde 1966 en nu, Middelburg 1980; *Ph. d'Archot-R. Jooris*, Beervelde 20, 1967; *R. Jooris*, Beervelde 20 km, een descriptief gedicht bij de schilderijen in de keldergangen van het kasteel te Beervelde, in : Ruimten, nr. 23-4, 1967, blz. 46-52; *G. Fonck*, Stop een Raveel in uw kasteel, in : Jong 1969; *R. Jooris*, De nieuwe visie, Raveel regisseert een plastisch gebeuren met Lucassen, De Keyser en Elias, in : Museumjournaal 12, nr. 2, 1967, blz. 43-68.

Rudy VAN ELSLANDE
('t Vervolgt)

GENTSE REVOLUTIONAIRE FIGUREN - Deel VI

CHARLES JOSEPH DE GRAEVE

Wanneer de Fransen op 12 november 1792 Gent binnentrekken, is Charles Joseph De Graeve, geboren te Ursel op 24 oktober 1736 en te Gent wonende sinds 1773, 56 jaar oud. Hij behoort tot de gegoede burgerij gezien hij een jaarrente van 40.000 livres geniet. Het is een onderlegd advocaat die aan de universiteit van Leuven filosofie, rechten en taalkunde studeerde. Door de belangrijke functies die hij tijdens het Oostenrijks bewind uitgeoefend heeft en de vooraanstaande rol die hij gespeeld heeft tijdens de Brabantse Omwenteling heeft hij een diepe mensenkennis. In tegenstelling tot Meyer, Du Bosch en in zekere mate ook Van Wambeke is hij geen heethoofd. Het is een evenwichtig, bezadigd, gematigd en breeddenkend man die als streng jurist het tumult van de Brabantse Omwenteling en de storm van de Franse Revolutie doorspartelt.

Op 24-jarige leeftijd stelt hij zich kandidaat als jong advocaat voor de Raad van Vlaanderen (1) te Gent, en net als ieder ander lid van de Raad legt hij de eed af geen enkele onrechtvaardige zaak te verdedigen. Hij zweert onder andere dat hij het Roomse Apostolisch Geloof aanhangt en dat hij een goed en trouw dienaar van Zijne Majesteit zal zijn. In 1774 wordt hij uit de kandidaten als effectief lid van de Raad van Vlaanderen verkozen. In 1770 vinden we hem terug als raadpensionaris (2) van de stad Brugge. Nadat hij zich in 1773 te Gent vestigde benoemt de grootbaljuw, vertegenwoordiger van keizerin Maria Theresia, hem als lid van de Keure en in de schoot van deze, maakt hij deel uit van het bestuur der gemeentelijke financiën. In 1775 wordt hij gelast en aangesteld als buitengewoon lid van het Provinciaal Gerechtshof en krijgt zodoende zeggenschap boven alle andere

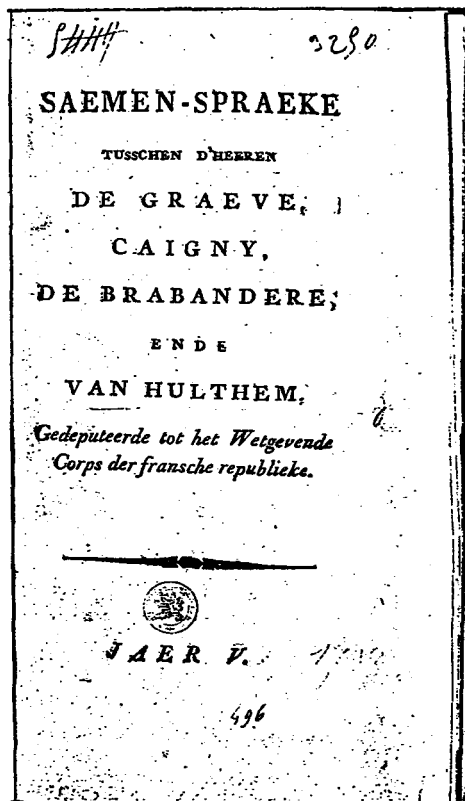

Fig. 1. De Graeve, Caigny, De Brabander en Van Hulthem voeren een 26 blz. lang denkbeeldig gesprek waarin zij de politieke toestand, zijn evolutie en die van hun situatie bespreken. De een zowel als de ander krijgen een veeg uit de pan. Vooral De Graeve moet het ontgelden. In het tweede deel komt er nog een vijfde persoon op de proppen "eenen Republicaen" N.D. (?) genoemd die het Franse standpunt belicht. 1797. Uitgever en/of auteur J.G. Meyer ? (Bibl. Rijksuniversiteit Gent)

schepenen. Zo, wordt hij de tweede belangrijkste persoon in het stadsbestuur na de "voorschepen", die de functie van burgemeester waarneemt. Op 12 juli 1776 benoemt Karel van Lorreinen (3) hem tot commissaris bij het nazicht en de afsluiting van de stadsrekeningen. Hij ontvangt daarvoor een speciale commissie. Hij is een geslaagd advocaat met een verzekerde toekomst, die zijn functies vervult tot grote voldoening van de prins.

Trouw aan zijn eed, gedraagt hij zich tot dan als een trouw en loyaal dienaar van Wenen, maar wanneer Jozef II zijn gekende autoritaire hervormingspolitiek doorvoert, protesteert hij in meerdere geschriften daartegen en gaat zelfs zover een bezwaarschrift aan de vorst te richten. Toen deze ook de administratie en de juridische structuren van het land overhoop haalde, stelde De Graeve een protestbrief op, die de Raad van Vlaanderen, zonder succes echter, aan de vorst voorlegde. Deze laatste vertrouwt - en dit zal zeker wel geen toeval zijn - geen enkele functie meer toe aan De Graeve in het nieuwe gerechtelijk bestel der Oostenrijkse Nederlanden.

Naar aanleiding van de Brabantse Omwenteling werd te Gent door de abt van de St.-Pietersabdij een administratieve commissie voor politieke zaken opgericht. De Graeve werd er als raadpensionaris aangesteld. De 5e januari 1790 kiezen de Staten van Vlaanderen hem als één van hun vertegenwoordigers bij het Souverein Congres der Belgische Staten en hij neemt deel aan de opstelling van de "Acte d'Union" (waarbij de 3 staten : Luik, Brabant en Vlaanderen één worden) die hij de 20e januari 1790 in de hoedanigheid van mandataris van de Staten van Vlaanderen ondertekent.

Na de mislukking van de Brabantse Omwenteling maakte hij deel uit van de delegatie die door de Staten gekozen was om hun onderwerping - hoewel niet gemeend - aan graaf Mercy-Argenteau (4) aan te bieden. Gedurende de Brabantse Omwenteling heeft hij zich in tegenstelling tot de overige Gentse revolutionairen als aanhanger en verdediger van de Statisten (5) gedragen, daar waar zij in meerderheid het Vonckisme (6) aanhingen.

Na hun intocht te Gent ontzetten de Fransen alle autoriteiten uit hun functies en lieten door de parochies 49 burgers verkiezen die het reglement moesten opstellen dat zou dienen om 60 voorlopige vertegenwoordigers van de stad Gent bij de Belgische Nationale Conventie te benoemen (7). Deze vergadering koos De Graeve als voorzitter die onmiddellijk de eed liet afleggen om de katholieke godsdienst en het eigendomsrecht te verdedigen. Deze raad zou echter zijn taak niet kunnen uitvoeren. Meyer had namelijk door "een vergadering van het Gentse volk" de 60 voorlopige vertegenwoordigers laten benoemen waarvan De Graeve geen deel uitmaakt. Hij had nog zitting in de Raad van Vlaanderen en van daar uit protesteerde hij nog tegen het decreet van 15 december dat roof en plundering toeliet. Maar wat hij in zijn protest onderlijnde was niet de invloed van het decreet op het dagelijkse leven, maar hij vond dat het een aanslag was op de soevereiniteit van het volk. Eens te meer horen we hier de jurist wanneer hij de situatie moet beoordelen.

Bij de Oostenrijkse restauratie na Neerwinden, zijn dezen niet haatdragend jegens hem en benoemen hem tot fiscaal advocaat van Vlaanderen en betalen hem zijn wedde met terugwerkende kracht. Wanneer de Fransen terugkeren na Fleurus, wordt De Graeve, die door iedereen als een gematigd figuur beschouwd wordt, in 1797 verkozen in de "Conseil des Anciens" wat de commissaris van het Uitvoerend Directoire van het Scheldedepartement, de driftkop Du Bosch (8) helemaal niet zint. In een brief gericht aan de Minister van Binnenlandse Zaken beschrijft hij De Graeve als ex-raadgever van het "infâme Congrès-Belgique", het schandelijk Belgisch Congres, en in een brochure waarvan hij de inspirator, zonet de opsteller is, die een denkbeeldige samenspraak is tussen De Graeve, Van Hulthem en De Caigny (Fig. 1) stelt hij hem voor als een samenzweerder, een vijand van de republiek. Hij beschuldigt er De Graeve eveneens van de auteur te zijn van een brief die de Gentenaars aanspoort "à ne mettre aucune hâte, tant à l'égard du recouvrement de l'emprunt forcé que des autres impositions" (Om geen haast te maken noch met het innen van de gedwongen lening, noch met de andere belastingen). De Graeve zetelde van 1797 tot 1800 in de "Conseil des Anciens". Hij was een invloedrijk afgevaardigde waarvan de juridische, administratieve en financiële kennis zeer gewaardeerd werden. In 1800 keerde hij naar Gent terug, werd er lid van de Algemene Raad van de Prefectuur, waarvan hij onmiddellijk het voorzitterschap waarnam. Hij overleed schielijk te Gent op 2 augustus 1805.

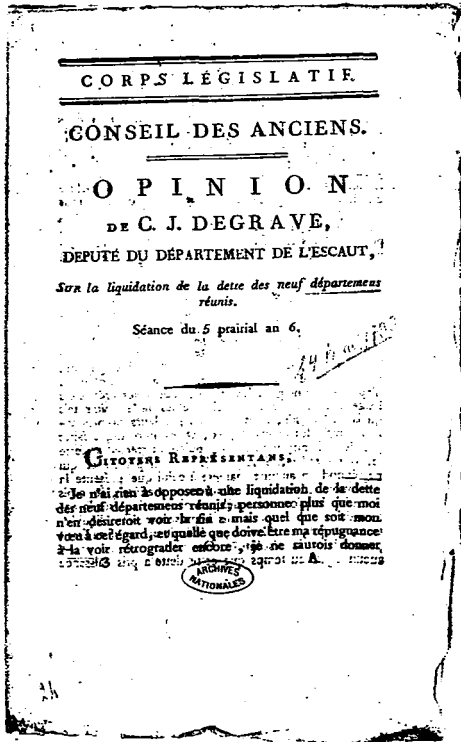

Fig. 2. Redevoering gehouden door C.J. Degrave (sic), afgevaardigde van het Schelddepartement, voor de Conseil des Anciens in de zitting van 5 prairial jaar VI (24 mei 1798) met betrekking tot de kwijtschelding van de schulden van de negen verenigde Departementen.

(Archives nationales - Parijs)

zetelt in werkvergaderingen en bijeenkomsten, want men vindt hem niet "op het terrein". Het is als jurist dat hij een tijd loyaal medewerker is van Jozef II; het is als jurist dat hij de opsteller is van belangrijke documenten en hij deelneemt aan de Brabantse Omwenteling; het is als jurist dat hij zetelt bij de "Anciens" en het is ook in die hoedanigheid dat hij de Algemene Raad van het Schelddepartement voorziet. De Graeve is geen politicus, het is een kamergeleerde die de zaken steeds goed overdenkt.

Was zijn rol miniem? Helemaal niet. De politici die de dienst uitmaken of de gebeurtenissen ondergaan, houden van en hebben er ook behoefte aan zich te kunnen steunen en op vaste en gevestigde waarden, op individuen die, zonder leidersfiguren of volksmenners te zijn, voor

Was De Graeve wel een revolutionair? Wanneer men de term in zijn pejoratieve betekenis bekijkt, moet men ontkennend antwoorden, want men vindt hem noch in de "Club des Amis de la Liberté et de l'Egalité" (9), noch op de bijeenkomsten rond de Vrijheidsboom, noch op de woelige bijeenkomsten georganiseerd door Meyer in de St.-Baafskathedraal. Zeker, op een gegeven ogenblik stond hij vijandig tegen Jozef II, maar dit was enkel omdat hij zijn methodes om het land te besturen afkeurde. Hij komt in opstand tegen de beschikkingen van het decreet van 15 december, maar hij valt noch de Conventie, noch de revolutionaire principes aan. Hij is eerder een intellectueel dan een impulsief republikein, een voorstander van veranderingen die volgens hem in alle kalmte moeten verlopen. Het is als jurist dat hij aan de werkzaamheden der "Anciens" deelneemt en hij Bonaparte zal dienen.

Het is nogmaals als jurist dat hij

M E M O I R E

Présenté par M. le Conseiller DE GRAEVE
 au Conseil de Flandre le 5 Novembre 1789.
 pour servir de réponse à la Requête du Sub-
 stituit - Fiscal Pulinx, requerrant le Conseil
 de Bruler & Lacérer par les mains du bour-
 reau le Manifeste du Peuple Brabançon en-
 voyé par les Etats de Brabant à ceux du
 chef College du Pays d'Alost.

Sujet du Memoire.

T Andis que des esprits perfides, fourbes, traîtres
 Vendoient au poids de l'or notre sang à nos maîtres
 Et que nos sers Tyrans de nous vaincre assurés,
 Fouloient aux pieds nos Loix, nos Droits les plus sacrés:
 Qu'un Magistrat muet & mené par la crainte
 Voyoit regner par tout l'injustice ou la feinte,
 L'oppression des bons, le pouvoir des méchans,
 Tout gémir & céder au sceptre des Tyrans:
 Tandis que nos Fiscaux & leurs suppôts infames
 Oublieroient de nos maux les triomphantes trames,
 Faisoient taire les loix; & leurs sages gardiens
 N'osoient de l'innocent se dire les soutiens;
 Tandis qu'on les oblige à signer leur ruine
 Et l'avisement auquel on les destine:
 Un homme se leva (1): le courroux dans le cœur,
 Seul contre tous, il ose en un discours vainqueur.

(1) Le ci-devant substituit fiscal Pulinx, qui depuis son élévation ne
 n'a occupé aucune occasion d'humilier la nation Flamande & étendue
 l'oppression de la tyrannie sur ceux qu'il connoissoit attachés aux vrais prin-
 cipes de la constitution du Pays, présenta le 4. Novembre 1789. une
 requête au Conseil de Flandre, y joignant le Manifeste envoyé par le
 Comte palatpotentiaire des Etats de Brabant Messire Henri van der

1789. NOV. 17.

Fig. 3. Memorandum naar voor gebracht door Raadsheer De Graeve in de Raad van Vlaanderen de 5e november 1789 om als antwoord te dienen op het verzoek van fiscaal substituut Pillinx, die de Raad verzocht om het Manifest van het Brabantse Volk, verzonden door de Staten van Brabant aan het Oppercollege van het Land van Aalst door de beul te laten verscheuren en verbranden.

(Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent 233 A 142 (7))

de massa een niet te verwaarlozen voorbeeld zijn. Dit was het geval met Charles Joseph De Graeve.

Fernand LELEUX
Vertaling, verklarende nota's
en documenten Eddy LEVIS

NOTEN

- (1) Raad van Vlaanderen : Gerechtshof in het graafschap Vlaanderen, ontstaan uit de gerechtelijke afdeling van de Raadkamer van Rijsel, toen deze in 1405 naar het Vlaamssprekende gedeelte van het graafschap werd overgebracht en daarbij haar bevoegdheid over andere bezittingen van het Bourgondisch huis verloor. De Raad van Vlaanderen die de vroegere Audiëntie verving, was aanvankelijk te Oudenaarde gevestigd, maar werd in 1409 naar Gent overgebracht, waar hij met korte onderbrekingen, tot 1795 zetelde. De Raad van Vlaanderen vonniste in eerste aanleg een aantal delicten tegen het vorstelijk gezag, zoals majesteitsschennis en vals-munterij en in hoger beroep over alle zaken die voor Vlaamse rechtbanken hadden gediend. Tevens vervulde hij, na 1568, de taak van de vroegere stadhouder in Vlaanderen. De Raad zetelde van 1407 tot 1778 in het Gravensteen. In 1779 werden de gebouwen van de Raad van Vlaanderen verkocht.
- (2) Raadpensionaris : Een pensionaris is een advocaat, een ambtenaar die in de Nederlanden belast was de stad of ridderschap in rechten bij te staan en op te treden als woordvoerder van hun afgevaardigden in de Statenvergadering. De rechtskundige adviseur van de Staten heette raadpensionaris.
- (3) Karel van Lorreinen : Zwager van Maria Theresia, Gouverneur-Generaal (landvoogd) der Oostenrijkse Nederlanden onder keizerin Maria Theresia.
- (4) Mercy-Argenteau : Zuidnederlands diplomaat. Zie voor verdere uitleg Ghendtsche Tydinghen van sept. 1988 bij "Charles Van Hulthem" voetnota (8).
- (5) Statisten : Tijdens de Brabantse Omwenteling, Staatsgezinden, aanhangers van Van der Noot.
- (6) Vonckisme : Tijdens de Brabantse Omwenteling, politieke opvattingen van de aanhangers van Frans Vonck.
- (7) Zie vorig artikel over Jaques-Guillaume Meyer, G.T. 1988 blz. 224 fig. 1 "De Naemen en Woonplaetsen van de sestig Borgers als provisioneele Representanten van het Gendsch Volk, by acclamatie ofte toejuycchinge gekosen door het vergaederd Volk in de Kerke van den H. Bavo, den 28, November 1792.
- (8) Renier Georges Du Bosch : Zie G.T. septembernummer 1988 artikel over Charles van Hulthem voetnota (11).
- (9) vertaling : "Club der Vrienden van Vrijheid en Gelijkheid".

DOCUMENTATIECENTRUM : AANWINSTEN 1988

(Selectie Gentse onderwerpen)

Letters en cijfers op het einde van de regel geven de standplaats aan in de rekken. Per rubriek alfabetisch op naam gerangschikt.

Overzicht der rubrieken

G = Gent

T = Taalkunde

V = Volkskunde

- = Localia

ZIDI = Licentiaatsverhandelingen

Kast

G

Boerjan (G.) - Collin (L.) - Smet (D.)

- Honderd Gentse Onze-Lieve-Vrouwkapelletjes. G 20 B 16

Broeckhove (Maurits)

- Zeven eeuwen stukwerkers. G 16 B 42

Catalogus

- Tentoonstelling. De gewezen refuge van de Drongense
Norbertijnen in het Gentse Patershol, 1327-1987. G 6 J 1

Catalogus

- Tentoonstelling. Focus op fotografie.
(Fotografie te Gent van 1839 tot 1940). G 21 Q 18

Catalogus

- Tentoonstelling. Focus op fotografie.
(Fotoapparatuur en foto's uit Gentse verzamelingen). G 21 Q 19

Catalogus

- Tentoonstelling François Laurent.
(1810-1887) G 21 U 1

Catalogus

- Tentoonstelling. Gent, groen van nu en toen. G 3 E 3

Catalogus

- Tentoonstelling. Gentse gevels en types. G 21 K 28

Dambre (W.)

- August Wagener (1829-1896). G 8 G 26

Decavele (Johan)

- Toreken op de Vrijdagmarkt. G 10 B 24

D'hont (L.)

- Wegwijs in Gent. G 21 A 28

De Maeyer (J.) en anderen.	
- De Sint-Lucasscholen en de Neogotiek.	G 9 G 10-4
De Meester (E.) en D'hondt (G.)	
- Postgeschiedenis en postmerken van Drogen.	G 31 B 3-13
Demoen (E.)	
- Gent en zijn stadsbestuur in de Bourgondische periode.	G 2 J 4-23
Demoen (E.)	
- Liedereren der industriële revolutie.	G 2 J 4-22
Dequeker (L.)	
- Het Lam-Godsretabel van Van Eyck en het jodenvraagstuk.	G 7 B 19
Dumont (M.E.)	
- Gent, een stedenaardrijkskundige studie.	G 3 A 27
Fris (V.)	
- Wandelingen door Gent.	G 21 A 28
Neirinck (F.)	
- Ne Genteneere called Baekeland.	G 2 J 4-22
Reichgelt (K.) en Cnockaert (E.)	
- Kanunnik Petrus-Jozef Triest. 1760-1836.	G 7 TRI 4
Reynaerts (R.)	
- Naamstempels op briefwisseling te Gent gesorteerd.	G 31 B 3-12
- Gentsche Studentenalmanak voor het jaar 1932.	G 8 C 7
Vandenbilcke (A.)	
- Meisjesstudenten aan de Rijksuniversiteit Gent (1930/31-1945/46).	G 8 G 24
Van de Wiele (J.)	
- Reep, Overschelde en Sint-Janswijk.	G 2 J 4-24
Van Geet (W. J.D.)	
- De dokstaking 1973.	G 2 G 15
Varendonck (F.)	
- Henri Moke (1803-1862) (Leven, Werk en gedachtenwereld).	G 8 G 25
Verkinderen (D.)	
- Het Van Crombrughe's Genootschap van 1857 tot 1875.	G 26 L 1
Wallaert (R.)	
- Wandeling door het historische Gent.	G 3 A 26
Walters (J.)	
- De eerste geloofspredikers op het gebied van het huidige bisdom Gent.	G 6 B 11
Weemaes (R.)	
- Visitatieverlagen van Karel Maes, bisschop van Gent.	O 6 A 9

T

Gysseling (M.)

- Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met 1300). T 4/2

V

Levis (E.)

- Piet is een knapzak, want hij weet veel. V 21 H 2

Localia

Degraeve (L. en R.)

- Het Gentbrugge van toen. 9219/2-3

Kast

Heins (N.)

- Album van den historischen stoet.

ZIDI

Rambaut (A.)

- De Refuge van de Drongense Norbertijnen in het Gentse Patershol en de herwaardering van de resterende kapel (1327-1987).

De Bibliothecaresse

Mevr. VAN GELUWE-EGGERMONT

OPROEP AAN ONZE LEZERS

Om te kunnen voldoen aan de talrijke vragen naar oude nummers van ons tijdschrift "Ghendtsche Tydinghen", doen wij een beroep op uw medewerking om afstand te doen van nummers of jaargangen die niet meer worden gebruikt.

Een overeen te komen vergoeding voor deze vriendendienst kan desnoods overwogen worden.

De inlevering gebeurt op het Documentatiecentrum (Convent Engelbertus, Groot Begijnhof, huis nr. 46, Sint-Amandsberg), alle zondagen van 10 tot 12 uur.

Het D.C. is gesloten op feestdagen en in de maanden juli en augustus.

Wij danken u bij voorbaat voor uw geste.

De bibliothecaresse,
Mevr. Van Geluwe-Eggermont A.

DE GENTSCHEN SCHUTTERS

Maatschappijen die meer dan een eeuw oud zijn, zijn niet zo talrijk in onze stad. Een ervan vierde verleden jaar haar 100-jarig bestaan, namelijk "De Gentsche Schutters". Merkwaardig is wel dat deze oude maatschappij vrijwel onbekend is bij het groot publiek. Het kan dus misschien geen kwaad ze even in de schijnwerper te plaatsen.

Artikel 1 van het Reglement luidde : "Er is te Gent eene maatschappij gesticht onder de naam DE GENTSCHEN SCHUTTERS. Zij heeft voor doel de beoefening der KARABIJN FLOBERT. Zij is gevestigd in den café RUBENS, Sint-Pietersnieuwstraat nr. 12 te Gent".

Men vermoedt dat de maatschappij gesticht werd door enkele "garde-civieken" die aldus naar hartelust gebruik konden maken van hun karabijn Flobert. Er werd een 4-tal "schietingen" per maand gehouden, iets wat trouwens nog steeds het geval is. Twee jaar na haar oprichting telde de maatschappij reeds 50 leden.

In 1892 kwam er ruzie met de cafébaas van de "Rubens" en onze schutters verhuisden naar het gekende "Café St-Pierre", eveneens gelegen op de Sint-Pietersnieuwstraat. Daar bleef men bijna 80 jaar, maar toen moest men noodgedwongen verhuizen. Sindsdien bevindt de schietstand zich in een bovenzaal van Café-Restaurant Van Eyck in de Lange Kruisstraat.

Twee maal werden de activiteiten van de maatschappij volledig verlamd, in 1914-1918 en in 1940-1944. Verder vergaderen was verboden en de wapens moesten ingeleverd worden, maar slechts enkele weken na de bevrijding in september '44 werden de koppen reeds opnieuw bij elkaar gestoken.

Personen die geïnteresseerd mochten zijn in de maatschappij kunnen voor verdere inlichtingen steeds terecht bij de huidige voorzitter, de Heer Guy Bruyneel - Boesbeeklaan 22 te 9820 St-Denijs-Westrem. Telefoneren kan ook, na de werkuren, op het Nr. 22.72.68.

Nog even dit : dames moeten niet denken dat dit uitsluitend een mannen-aangelegenheid is. Uit de ledenlijst hebben wij kunnen leren dat daar heel wat "Annie get your gun"s tussen zitten.

H.C.

BIBLIOGRAFIE

DE SINT-LUCASSCHOLEN EN DE NEOGOTIEK 1862-1914, KADOC-STUDIES 5, Universitaire Pers, Leuven, 1988. Redactie : Jan De Maeyer.

Ter gelegenheid van de 125e verjaring van de Sint-Lucasschool te Gent en de 100e verjaring van deze te Brussel verscheen voornoemd boek in februari 1988.

Tot nu toe was er niet zoveel aandacht aan de geschiedenis der S.-L. scholen geschonken. Het boek tracht daaraan te verhelpen. Het is trouwens het resultaat van interdisciplinair groepswork en de vrucht van recent en grondig onderzoek.

In zeven wetenschappelijke opstellen die zeer vlot geschreven zijn, wordt voor het eerst de ontstaans- en evolutiegeschiedenis belicht.

Het beschrijft de karaktertrekken van de 19e-eeuwse Belgische S.-Lucasscholen doch vooral de Gentse en Brusselse worden sterk benadrukt.

De S.-L.school te Gent, de oudste van ons land, dateert van 1866.

Het was Marès die van een tekenklasje in een parochieschool een academie uitbouwde.

In oktober 1887 nam de eerste der drie Brusselse S.-L.scholen haar intrek in de nieuwe lokalen in de Paleizenstraat.

De S.-L.scholen werden geconcipeerd als tegenpool van de als "heidens" en "verdorven" (!) bestempelde officiële academies. Daarenboven wilden ze een alternatief zijn voor het classicisme en het neoclassicisme.

In functie van de architectuur werden ook diverse kunstnijverheidstakken ontwikkeld (decoratieve schilder- en beeldhouwkunst, glasschilderkunst, edelsmeedkunst, keramiek e. a.).

De Kerk en de katholieken gaven toen de voorkeur aan de neogotiek, exponent van het traditionalisme, "not a style, but a principle !".

De katholieke middens idealiseerden toen de gotiek als de vormgeving en de neogotiek betrachtte dus de voortzetting van de middeleeuwen, een reactie tegen de renaissance, de barok en het classicisme die in de doctrinaire middens als "heidens" werden bestempeld.

Neogotiek was echter ook "onkunst" gezien de imitatiedrang. Daardoor dreigde de christelijke kunst bij het begin van de 20e eeuw de artistieke vernieuwingen te missen.

Omstreeks 1900 was de neogotiek in bepaalde katholieke milieus geen principiële kwestie meer en de art-nouveaumotieven verdrongen meer en meer de neogotische symboliek. Ook de regionale volkscultuur kwam toen aan bod.

Het boek bestaat uit een inleiding en zeven opstellen.

De "Inleiding" werd door *Jan De Maeyer*, historicus geschreven. Daarin situeert hij o.m. de stichting, sociaal en politiek, beschrijft de doelstellingen en de manier waarop het boek werd geconcipeerd.

Hij benadert tevens de rol die verschillende bekende Gentenaars in de stichtingsgeschiedenis der S.-L.scholen hebben gespeeld (o.m. Joseph de Hemptinne, Florimond Dullaert en baron Jean-Baptiste Bethune, de zgn. "kruisvaarders in redingote" zoals ze in het boek worden genoemd.)

Jean Van Cleven, kunsthistoricus, bewijst dat "Neogotiek en neogotismen" een belangrijk deel uitmaakten van de 19e-eeuwse kunststijlen in België. In "Kunst en Politiek" onderzoekt *Jan De Maeyer* de evolutie der S.-L.scholen die oorspronkelijk het doctrinaire katholicisme voorstonden maar die ca. 1900 de drang naar maatschappelijk-culturele vernieuwingen ondergingen.

Mark D'hoker, historicus, brengt een "Bijdrage en betekenis van de S.-L.scholen in de ontwikkeling van het technisch onderwijs in België".

Wilfried Wouters, historicus, onderzoekt de ontstaansgeschiedenis en het opvoedkundig verloop van de Gentse en Brusselse S.-L.scholen in zijn verhandeling "Broeders en Baronnen".

In "De architectuur van de S.-L.scholen : het herstel van een traditie" belicht *Luc Verpoest*, ingenieur-architect, de monumentenzorg, de architecturale theorievorming en de praktijk.

Jean Van Cleven confronteert ons in zijn tweede opstel met de rol der S.-L.scholen ten aanzien van de plastische en toegepaste kunsten.

Raoul Bauer, historicus, beschrijft in zijn afsluitende bijdrage : "De 19e-eeuwse S.-L.school of de creativiteit achter gesloten deuren", een creativiteit die niet in staat bleek te zijn om achter de façade van haar eigen tijd te kijken.

Neemt de wetenschappelijke belangstelling voor de neostijlen sinds enkele decennia toe, dan moet gezegd dat het vooraf behandelde boek zeer bruikbaar werd gemaakt voor opzoekingen.

Jean Van Cleven stelde een lijst op : "Sint-Lucasateliers in de plastische kunsten en de toegepaste kunst".

Daarin zijn o.m. verschillende Gentse artiesten vermeld (Aug. Van Assche, Aloïs De Beule, Armand Bourdon en zoon Edward, de familie Bressers, René De Cramer, Rooms, Sinia e.a.)

Na deze lijst volgen verschillende indexen, op persoonsnamen, corporaties, plaatsnamen en periodieken en een kort curriculum brengt ons nader in kennis met de verschillende auteurs van het boek.

Voor Gentenaars is dit werk bijzonder boeiend. We worden immers dagelijks geconfronteerd met de talrijke 19e-eeuwse kerken, het vroegere Bijlokehospitaal, het Sint-Pietersstation, het Centraal Postgebouw, de glasramen van Bethune in de Sint-Baafskathedraal enz.

"De Sint-Lucasscholen en de neogotiek, 1862-1914". Univ. Pers, Leuven,

1988, 477 blzn., 88 reprod., 11 in kleur.

Te koop bij KADOC, Mgr. Ladeuzeplein 21, 3000 Leuven. Prijs : 1.150 BF.

L.H.

LEZERS SCHRIJVEN ONS

In een brief vestigt het KADOC er onze aandacht op dat er in zijn rijke documentatie ook veel steekt dat de Gentse heemkundigen kan interesseren.

Een herinneren dat KADOC staat voor "Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum". Velen zullen wel weten dat dit centrum nauw samenwerkt met de Universiteit van Leuven, maar slechts weinigen zullen een vermoeden hebben van de omvang van dit centrum met zijn 40 personeelsleden, zijn 60.000 boeken, 3.000 tijdschriften, 64.000 foto's en zijn archief dat 2.500 lopende meter in beslag neemt.

Een niet onbelangrijk deel van dit documentatiemateriaal gaat over de Christelijke arbeidersbeweging. We hoeven wel niet te zeggen dat Gent daarin een belangrijke rol gespeeld heeft. Het is dus voor de Gentse heemkundigen een niet te verwaarlozen documentatiebron.

Het KADOC is gevestigd op het Mgr. Ladeuzeplein 21 te 3000 Leuven. Het is toegankelijk op de weekdays (met uitzondering van de Vrijdag wanneer het gesloten is) van 9 tot 12.30 u en van 13.30 tot 17.30 u. De zaterdag open van 9 tot 12.30 u.

De Heer **L. François** van het Seminarie voor Nieuwste Geschiedenis heeft gelezen in ons September 1988-nummer dat er in mei 1989, in de serie "Gentse Revolutionaire Figuren" een bijdrage zal verschijnen over Renier Georges Du Bosch.

Hij vestigt er onze aandacht op dat ook hij een biografie opgesteld heeft over deze figuur. Deze inderdaad uitgebreide en interessante studie is verschenen in het tijdschrift "Appeltjes van het Meetjesland" XXXVIII, 1987, pp. 111-160. Geïnteresseerde lezers kunnen deze studie raadplegen in ons Documentatiecentrum.

GÊNSCHE PRÂOT

Pier Schaovelynk was soldaot bij 't îeste liene. Op ne Vrijdag morgen moest hij de wacht optrekke op de Kijter in d'hûufdwacht. De koperâol steldeg'hem veur den îeste kêr van zij leven op schildwacht.

- Soldaot Schaovelynk, ziet dache goed uwen dienst doet, zei de koperâol. Rond den elve komt de generâol hier verbij; ziet da g'in tije de mane buite roept veur de salu, of 't zal op iwen tore luie.

- Goed, koperâol, zei Pier.

't Wierd elve... halver twaolve... kâortze veur... in niemand te zien.

- Hij en zal niemîer kome, zei Pier, in hij kropt in zijn kotze.

Al mee ne kêr kwamt er îene veur hem stâon die hem van onderste bove bezag. Schaovelynk bezag hem ûuk.

- 'k Gelûuve dat da den opperkomesaores es, zeid hij in zijn eige; wa moet den diene van mij hên...

- Hêwel ! riept den andere, es dat ezûu dat ge gij uwen dienst doet ?

- 'k En hê kik mee u gîen affirres, Menhîere de kommesoares, zei Pier ezûu.

- Ezel ! zeid den andere, kende gij nog de generâol nie ?

Pier schoot in ne lach.

- Es 't serieus, zeid hij, zijde gij de generâol ?

Hêwel, maneke, 't ziet er hem lief uit mee u; g'hêt chance dat de koperâol u nie en ziet, ge zij te minste drij kortiers te laote !

De generâol en kost hem nie inhêwe van lache; hij trok zijn schêwers op in gieng vûurt...

- De stommerik lacht er tons nog mee, zei Schoavelynk.

OUDSTE JAARGANGEN VAN "GHENDTSCHIE TYDINGHEN"

Er schijnt heel wat vraag te zijn naar de oudste jaargangen van "Ghendtsche Tydinghen". Het gebeurt slechts zelden dat wij nog eens de hand kunnen leggen op een van deze oude jaargangen.

Er werd ons al gevraagd of wij ze niet konden herdrukken, maar zo iets is financieel niet haalbaar, vandaar de diepe teleurstelling van vele aanvragers. Onze bibliothecaresse Mevr. A. Eggermont die zo veel leed niet kon aanzien, heeft dan zelf maar het initiatief genomen de eerste 4 jaargangen te laten fotocopiëren. Dit werk werd zeer keurig uitgevoerd en de eerste twee jaargangen die gepolycopieerd verschenen op kwartoformaat werden teruggebracht op het sindsdien gebruikt formaat. Een beperkt aantal van de Jaargang 1972, 1973, 1974 en 1975 is dus terug beschikbaar tegen de prijs van 400 fr. per jaargang.

Opgelet : wordt niet opgestuurd, is uitsluitend te bekomen en te betalen in ons Documentatiecentrum.

VERSCHENEN

Wanneer u dit nummer ontvangt zal inmiddels een nieuw kijkboek over Gent verschenen zijn. Dit boek bevat 72 potloodtekeningen van stadsgezichten die men kan tegenkomen bij een wandeling door de Kuip van Gent. Enkele ervan zijn bijzonder origineel omdat ze getekend werden van uit een gezichtspunt dat normaal niet toegankelijk is.

De maker van deze mooie tekeningen die geen enkele Gentenaar onverschillig kunnen laten, is Gaston De Smet. Deze geboren Gentenaar die gedurende 36 jaar leraar tekenen was aan het St-Lucasinstituut te Brussel, beëindigde zo pas zijn (officiële) carrière als Directeur van de Kunstacademie van Hamme.

Iedere tekening is vergezeld van een commentaar geschreven door Rik Clément, Geert Van Doorne en Maurits Gysseling.

Dit kunstboek van 28 x 25 cm. telt 136 bladzijden en werd gedrukt op kunstpapier door Snoeck-Ducaju én Zoon. Deze luxe-uitgave kost 750 fr. en kan bekomen worden door overschrijving of storting van dit bedrag op de Rekening Nr. 290-0148517-31 van Gaston De Smet - Gentbrugge.

EEN HOLLANDSE SOLDAAT PENSEELT GENT

Welke Gentse heemkundige heeft niet met de grootste interesse die prachtige aquarellen van de Hollandse soldaat Wynants bekeken? U weet wel, die "flanqueur" van het 3e Bataljon Jagers die hier van 1820 tot 1823 gekazerneerd was in de Citadel. En die in zijn vrije tijd, in plaats zoals zijn kameraden in de herbergen te gaan zitten, er op uitrok met schildersattributen en het Gent van meer dan anderhalve eeuw geleden ging vereeuwigen. Deze Jan-Joseph Wynants, een beroepssoldaat waarschijnlijk afkomstig van Den Haag, was geen groot kunstenaar en het zal wel zijn ambitie niet geweest zijn om grote kunstwerken te scheppen. Hij vond er wel plezier in een zeer groot aantal Gentse stadsbeelden zeer nauwgezet te aquarelleren. Dank zij Wynants kunnen wij ons nu een goed idee vormen van hoe onze stad er uitzag gedurende de Hollandse periode. (De fotografie zou pas een 20-tal jaren later haar intrede doen). Hoe zag het Veerleplein er toen uit? En de Watermolen, het Spanjaardskasteel, de St.-Jacobskerk, de Keizerpoort, de Visserij, etc.etc.?

Geen probleem, wij gaan te rade bij Wynants en wij weten het. "Geen probleem" zegen wij, misschien toch iets simplistisch gesteld, want wij moesten toch naar het Stadsarchief trekken om inzage te vragen van een klein stukje van de Atlas Goetghebuer. Hoevelen van ons hebben er niet van gedroomd deze collectie altijd bij de hand te hebben? Wel, uw droom kan in vervulling gaan. De vzw STICHTING MENS EN KULTUUR heeft het gelukkig idee gehad een album Wynants uit te geven onder de titel "Een Hollander penseelt Gent. Aquarellen van Jan Joseph Wynants in het Stadsarchief te Gent". Het boek op een formaat van 22 x 27 cm., 196 blz. dik, omvat meer dan 150 illustraties, waarvan 16 blz. in vierkleurendruk. Dit boek zal voorgesteld worden ter gelegenheid van de opening van de gelijknamige tentoonstelling in het Museum Vander Haeghen op vrijdag 10 maart a.s.

De inleiding van het boek handelt over architect en kunstverzamelaar Pierre-Jacques Goetghebuer en bevat ook een schets van het Gent in de Hollandse periode door René De Herdt.

De vóórintekenprijs, geldig tot 9 april, bedraagt 725 fr. Daarna wordt het 840 fr. Er bestaat ook een luxe-uitgave met vollinnen band, goudopdruk en stofwikkell in 4-kleurendruk. Prijs : 830 fr. bij vóórintekening. Daarna 980 fr.

De uitgevers die onze Kring een goed hart toedragen, laten ons weten dat onze leden op vertoon van hun lidkaart, zich het boek kunnen aanschaffen in ons Documentatiecentrum aan de vóórintekenprijs, zelfs na 9 april. Zij voegen er evenwel voorzichtigheidshalve aan toe "voor zover de voorraad strekt". Wie geen risico wil lopen kan zich nu veilig stellen door het overeenstemmend bedrag over te schrijven op de Rekening Nr. 290-0028881-93 van "Stichting Mens en Cultuur" - Groot-Brittanjelaan 43 - Gent. Bestelde boeken kunnen afgehaald worden in het Museum Vander Haeghen van 11 maart tot 9 april. Wie van deze gelegenheid geen gebruik maakt moet rekenen op een supplement van 100 fr. voor verzendingskosten.

VORIGE JAARGANGEN VAN 'GHENDTSCHÉ TYDINGHEN'

Dank zij de medewerking van onze lezers, zijn volgende nummers opnieuw verkrijgbaar tot uitputting van de voorraad.

Jaargang 1972 Nr. 9

1973 Nrs. 11-12

1974 ———

1975 Nrs. 1-2-5-6

1976 Nrs. 2-3-4-5-6 + voll. jaargang

1977 Nrs. 3-4-5-6 + voll. jaargang

1978 Nrs. 1-4-6 + voll. jaargang

1979 Nrs. 1-2-3-4-5 + voll. jaargang

1980 Nrs. 1-2-3-5

1981 Nrs. 1-3-4-5-6 + voll. jaargang

1982 Nrs. 2-3-4-5-6 + voll. jaargang

1982 Register op de jaargangen 1 tot 10 (Spec. Nr.)

1983 Nrs. 1-2-4-5-6 + voll. jaargang

1984 Nrs. 1-2-4-5-6 + voll. jaargang

1985 Nrs. 1-2-3-4-5 + voll. jaargang

1986 Nrs. 1-2-3-5-6 + voll. jaargang

1987 Nrs. 1-2-4-5-6 + voll. jaargang

Prijs per afzonderlijk nummer 60 fr.

Prijs per volledige jaargang 300 fr

Gentse stadstrams en -bussen (Lode HOSTE) : uitgeput. Niet meer beschikbaar.

Tijdschriften kunnen afgehaald worden elke zondag tussen 10 en 12 uur in het Documentatiecentrum (behalve in juli en augustus en wettelijke feestdagen)...

Portkosten bij betaling op postrekening :

Tot 2 nrs : 25 fr.

Tot 4 nrs. : 35 fr.

Tot 6 nrs. : 45 fr.

Verder per jaargang : 45 fr.

- Plattegrond Gent 1641 uit 'Flandria illustrata'. Uitgeput. Niet meer beschikbaar.

(1e uitgave door Hondius)

- Plattegrond Gent 1796 door Goethals. Uitgeput. Niet meer beschikbaar.
(identiek aan origineel)

De Bibliothecaresse
Mevrouw Van Geluwe-Eggermont